

Говард
Філіпс

Набукподорт

Крізь браму
срібного
ключа

Зарубіжні авторські зібрання

Говард Філіпс Лавкрафт

Крізь браму срібного ключа

«ОМІКО»

1933

Лавкрафт Г.

Крізь браму срібного ключа / Г. Лавкрафт — «ОМІКО»,
1933 — (Зарубіжні авторські зібрання)

Американського письменника, поета і журналіста Говарда Філіпса Лавкрафта (1890–1937) називали Едгаром По ХХ століття. Він працював у жанрі хорору, містики, фентезі та наукової фантастики й був творцем і магістром американської містичної «чорної школи» 20–30-х років минулого століття. За життя Лавкрафт не опублікував жодної книжки і зажив слави серед широкого читацького загалу вже після своєї смерті. Його творчість – невичерпне джерело натхнення для кінематографістів, за його творами знято багато фільмів. «Крізь браму срібного ключа» – фантастичне оповідання Г. Ф. Лавкрафта, написане 1933 р. у співавторстві з Гофманом Прайсом. Події відбуваються в американському місті Новий Орлеан 1932 р. Друзі та родичі зниклого безвісти 1928 р. Рендольфа Картера збираються в його будинку, щоб поділити спадщину. Одним з присутніх виявляється сам Картер, але його зовнішність змінилася до невпізнання. Він розповідає своїм близьким про свої космічні мандри. Здобувши срібного ключа, Картер встав на Шлях, який веде до Остаточної порожнечі «за межами всіх земель, планет і всесвітів». Унаслідок трансформацій він утратив людську подобу і, щоб знову її віднайти, летить на кораблі через безодні Галактики на Землю.

УДК 821.111(73)

Содержание

За межами Еносу[1] (У співавторстві з Гейзелом Гілдом)	6
I	7
II	11
III	13
IV	17
V	21
Що приносить місяченько	25
Похований із фараонами (У співавторстві з Гаррі Гудіні)	27
I	27
II	36
Кінець ознакомительного фрагмента.	41

Говард Лавкрафт

Крізь браму срібного ключа

© Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019

© Д. О. Чмуж, художнє оформлення, 2019

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2019

За межами Еносу¹ (У співавторстві з Гейзелом Гілдом)

Цей рукопис знайшли серед речей покійного Річарда Г. Джонсона, доктора філософії та хранителя Археологічного музею Кабо в Бостоні (штат Массачусетс).

¹ *Енос* – найвищий гірський шпиль острова Кефалінія у Греції. Його висота становить 1628 м.

I

Чи хтось із жителів Бостона – так само, як і будь-який більш-менш уважний читач за його межами – зможе забути дивну пригоду, що якось трапилася в музеї Кабо. Сенсаційні газетні публікації, присвячені бісівській мумії; галасливі чутки про настільки ж жахливі стародавні перекази, віддалено пов'язані з нею; хвиля нездорового зацікавлення, що здійнялася 1923-го серед прихильників усіляких заборонених культів, та трагічна доля двох відвідувачів, котрі потай залізли до музею в ніч на 1 грудня того ж року, – все це, узяте загалом, стало класичним прикладом формування міфу, який передавали з покоління в покоління і який попутно обростав усе новими жахливими вигадками.

При цьому кожній, навіть не надто обізнаній людині, було ясно, що всі до одної публікації свідомо замовчували щось вельми істотне в цій історії – щось, що має фатальне значення для всього людства. Занадто квапливо забули про тривожні натяки свідків на більш ніж дивний *стан* одного з цих мертвих тіл. А зовсім уже неймовірні *зміни*, яких зазнала мумія і які за будь-яких інших обставин привернули б невситимий інтерес преси, газетярі й узагалі обійшли увагою. Украв підозрілим здалося людям і те, що мумію більше ніколи не виставляли у призначеній для неї закленій вітрині. Й уже зовсім непереконливо прозвучало пояснення, що розкладання тканин, яке посилюється, унеможливило її подальше експонування. І це в наші дні, коли мистецтво таксидермії досягло таких висот! Мені, як хранителю музею, мабуть, варто було б оприлюднити всі замовчані факти, але за життя я ніколи цього не зроблю. У нашому світі й у Всесвіті, що оточує його, існує щось таке, про що більшості людей краще не знати. Цю думку суголосно поділяють усі – персонал музею, лікарі, журналісти й правоохоронці – кому довелося зіткнутися віч-на-віч з цим утіленням пекельного жаху. Водночас здається незаперечним, що подію настільки приголомшливого наукового й історичного значення просто були зобов'язані якось зафіксувати документально. Керуючись цим останнім міркуванням, я і підготував для вузького кола серйозних учених справжній звіт про ті феноменальні події. Він займе своє місце в шереху інших матеріалів, призначених для прочитання після моєї смерті, якщо, звісно, здоровий глузд моєї духівниці не підкаже їй кинути цей моторошний документ у вогонь. Додам також, що тієї миті, судячи з усього, залишилося чекати зовсім недовго, позаяк деякі зловісні та незбагненні події останніх тижнів підвели мене до думки, що моєму життю, як і життю інших посадових осіб музею, загрожує цілком реальна небезпека. Маю на увазі гостру неприязнь, яку відкрито виявляють щодо нас прихильники таємних культів, широко поширених серед азіатів, полінезійців і розмаїтих містиків без роду та племені.

(Примітка виконавця заповіту: *Доктор Джонсон несподіваним і дуже загадковим чином помер 22 квітня 1933-го від паралічу серця. Вентворт Мур, таксидерміст музею, безслідно зник у середині попереднього місяця. 18 лютого того ж року доктор Вільям Міно, котрий керував анатомічним розтином мертвих тіл, був поранений ударом ножа у спину і помер наступного дня*).

Фактично ця історія розпочалася 1879-го, коли музей придбав у «Східної транспортної компанії» жахливу мумію, що не піддається жодній класифікації. У ті часи я ще не був хранителем музею, але добре запам'ятав, що її виявили за неймовірних і дуже зловісних обставин у гробниці невідомого походження в сиву давнину на невеликому острівці, що раптово піднявся з дна Тихого океану.

11 травня 1878 року Чарльз Везербі, капітан торговельного корабля «Ерідан», що вийшов із новозеландського Веллінгтона й взяв курс на чилійське Вальпараїсо, зауважив у відкритому морі невідомий острів, не позначений на жодній мапі, що мав, вочевидь, вулканічне походження. Високим усіченим конусом він гостро стирчав над поверхнею води. Гурт матросів, що висадився на нього під орудою самого капітана, виявив на стрімких схилах, якими

вони дерлися вгору, свідчення його тривалого перебування під водою. Верхівка острова мала сліди нещодавніх руйнувань, отриманих, імовірно, в результаті підземного поштовху. Серед розкиданих навколо уламків зустрічалися і великі каменюки, які все ще зберігали сліди штучного оброблення. Вже поверхневе обстеження острівця виявило наявність циклопічної кам'яної кладки явно з доісторичних часів, на кшталт тієї, яку час від часу знаходять на деяких давніх островах Тихого океану й яка становить одвічну археологічну загадку.

Нарешті матроси надібали величезну кам'яну гробницю, що раніше була частиною іншої, ще грандіознішої підземної споруди. В одному закутку гробниці їх, власне, й чекала ця страшна мумія. Матросів, охоплених панічним жахом, причиною якого частково слугувало приголомшливо моторошне різьблення на кам'яних стінах, усе ж вдалося змусити перенести мумію на облавок корабля, хоча навіть торкнутися до неї було неможливо без незрозумілого страху й огиди. Поруч із тілом знайшли загадковий циліндр, виготовлений із невідомого металу, що містив у собі щільно згорнутий рулон тонкої блакитної плівки, від початку до кінця почерканої незрозумілими ієрогліфами, намальованими на плівці сірим пігментом. У самому центрі гробниці з кам'яної підлоги виступала якась подоба віка велетенського люка, але через брак достатньо міцних інструментів матроси це віко підняти не зуміли.

Музей Кабо, на той час лише тільки-но створений, негайно придбав і мумію, і циліндр, але убогість наданого капітаном звіту про зроблене ним відкриття не могла вдовольнити науковців. Тодішній хранитель музею Пікман особисто подався до Вальпараїсо, де спорядив шхуну в сподіванні знайти загадкову гробницю. На жаль, він зазнав невдачі. Там, де, згідно зі звітом капітана, мав бути острів, тепер стелилася лише безмежна широчінь океану; було цілком ясно, що ті ж самі сейсмічні сили, що настільки раптово виштовхнули ділянку океанічного дна нагору, знову захопили його в похмурі безодні води, де він спочивав бозна-які незліченні століття. Зі зникненням острова була назавжди втрачена і таємниця важкого віка таємничого люка. Залишилися лише мумія та циліндр – їх і виставили в листопаді 1879 року на огляд публіки в спеціально відведеній для мумій залі.

Археологічний музей Кабо, який спеціалізується на реліквіях напівзабутих і маловивчених цивілізацій, що не мають особливої художньої цінності, – невелика установа, яка не набула широкої популярності, хоча в наукових колах його репутація достатньо висока. Він розташований на Маунт-Вернон-стрит, в самому центрі фешенебельного бостонського Бекон-гіллу, це колишнє приватне обійстя з прибудовою позаду. Маю сказати, що аж до нещодавніх жахливих подій, після яких він набув лихого слави, ця споруда, збудована 1819-го за проектом архітектора Балфінча, викликала чорну заздрість серед її манірних сусідів.

Залу мумій, розташовану на третьому поверсі західного крила музею, найвидатніші історики й антропологи справедливо вважають перлиною американських колекцій старожитностей. Тут зберігають не лише типові взірці давньоєгипетського мистецтва бальзамування – від найранніших експонатів із Саккари² до пізніших коптських спроб бальзамування мертвих тіл, що відносяться до восьмого століття після Різдва Христового, – а й мумії інших цивілізацій, зокрема, доісторичні індіанські поховання, знайдені нещодавно на Алеутських островах. За глянцеvim склом вітрин впокоїлися людські постаті з Помпеї, що скорчилися в передсмертній агонії, отримані при заливанні гіпсом трагічних пустот у лавові маси, і муміфіковані самою природою тіла загиблих під обвалами в копальнях та інших підземних приміщеннях (багато з цих тіл вражають найнеймовірнішими смертними позами). Одним словом, тут вдалося зібрати все, що тільки може збагатити колекцію на таку тематику. 1879 року експозиція музею, природно, була не настільки великою, як нині, але вже тоді вона вабила до себе відвідувачів. Та головною визначною пам'яткою музею був, певна річ, новий експонат – зловісна на вигляд

² Саккара – найдавніший некрополь в долині Нілу, розташований неподалік від Мемфіса, столиці Єгипту в епоху Стародавнього царства (XXVIII–XXII ст. до Р. Х.).

мумія з первісної циклопічної гробниці з ефемерного острівця, що лише ненадовго піднявся з океанської глибочини.

Муміфікований чоловік був середнього зросту і належав до невідомої науці раси. Він застиг у неприродно скоцюрбленій позі, наполовину прикривши схожими на клешні краба горішніми кінцівками обличчя з висунутою вперед нижньою щелепою. Варто сказати, що це обличчя вражало своїми висхлими рисами і було спотворене таким жахом, що декотрих відвідувачів, коли бачили його, починало тіпати. Повіки мумії за століття геть всохли, за ними опуклі очні яблука. На горішній частині голови і на вилицях збереглися кущики волосяного покриву; барва тіла загалом була близькою до матового сірого кольору. Поверхня мумії на дотик нагадувала щось середнє між шкірою та каменем, і всі без винятку фахівці, котрі намагалися встановити методу бальзамування, були змушені визнати свою цілковиту поразку. Деякі ділянки тіла постраждали від часу і розклалися. Мумію обмотали шматками тканини незвичайної вичинки і досі небаченого крою.

Навряд чи хтось зміг би достеменно визначити, що саме робило цей експонат настільки моторошним і відразливим. Висхле тіло викликало невиразне та незрозуміле відчуття безмежної вічності й абсолютної чужорідності, що може виникнути, якщо вам доведеться з краю жахливої прірви зазирнути в якусь таємничу безодню. Але насамперед глядачам упадав у вічі вираз божевільного переляку на зморщеному, напівзатуленому горішніми кінцівками обличчі з випнутою нижньою щелепою. Це уособлення нескінченного, нелюдського, космічного жаху не могло не навіяти таких же почуттів кожному відвідувачу музею, тим більше що цьому всіляко сприяла атмосфера таємничості та тривоги, яка огортала всю будівлю.

Серед достатньо вузького кола постійних відвідувачів цей релікт найдавнішого, давно забутого світу незабаром набув лихої слави, хоча самотність розташування і камерний характер діяльності музею аж ніяк не сприяли вибуху того sensationного зацікавлення, який викликав, наприклад, знаменитий «Кардифський велетень»³. Минулого століття стихія вульгарного галасу ще не затопила наукові сфери такою мірою, як тепер. Крім цього, учені різних напрямків наполегливо, хоч і без успіху, намагалися визначити характер цього жахливого об'єкта. В їхньому середовищі перманентно функціонували різноманітні теорії про сутність давніх тихоокеанських цивілізацій, які залишили після себе помітні сліди у вигляді кам'яних статуй острова Пасхи або мегалітичних споруд Понапе та Нан-Мадола⁴. Спеціалізовані журнали повнилися міркуваннями про таємничий континент, сліди якого нині позначали лише його колишні гірські шпилі, відомі нам як незліченні острови Меланезії та Полінезії. Відмінності у визначенні періоду існування цієї гіпотетичної цивілізації, як і континенту, одночасно вражали і бавили, а тим часом у деяких міфах Таїті й інших тихоокеанських регіонів виявили деталі, що дивним чином узгоджуються з цією теорією.

Однак усе більше уваги науковців став привертати циліндр із загадковим сувоєм, заповненим незрозумілими ієрогліфами, що дбайливо зберігають у бібліотеці музею. Прямий сунок циліндра до мумії питань не викликав: усі без винятку втямили, що розгадка таємничих написів могла дати ключ і до таємниці жахливої фігури. Циліндр сягав близько чотирьох футів у довжину і сімох восьмих фута в діаметрі. Він був виготовлений із незвичайного металу, що переливається всіма кольорами веселки, і ніяк не піддається хімічному аналізу, а також не вступає в реакцію з жодними речовинами. Він був щільно закупорений накривкою з того ж

³ 1869 року американець Джордж Галл заявив, що в процесі копання криниці біля містечка Кардиф у штаті Нью-Йорк знайшов «скам'янілі останки стародавнього велетня». «Велетень» спричинив сенсацію і привернув натовпи цікавих, котрі сплачували по 50 центів за право поглянути на це «диво». За два місяці Галл зізнався в мистифікації – триметрову скульптуру задалегідь відлили з гіпсу та потай доправили на потрібне місце.

⁴ *Понапе* – острів у Мікронезії, біля узбережжя якого збереглися руїни Нан-Мадола – тепер уже мертвого міста, зведеного з базальтових блоків на 92 штучних острівцях. Походження будівничих міста і призначення деяких споруд досі залишається загадкою для вчених.

металу і вкритий гравіюванням декоративного, а може, й символічного значення: розсипом переплєтених між собою знаків, які, здавалося, були створені в якійсь цілком чужій, парадоксальній геометричній системі.

Не менш загадковим був і сувій, згорнутий у циліндрі, – акуратна, тонка, блакитно-біла рурочка плівки, яку неможливо жодним чином проаналізувати, – накручена навколо тонкого стрижня з уже згаданого металу в розгорнутому стані сягала в довжину близько двох футів. Великі виразні ієрогліфи, що тягнуться вузькою смугою вздовж центральної частини сувою та накреслені сірим, також із невідомими ознаками пігментом, не були схожі на жодну абетку, відому сучасним лінгвістам і палеографам. Ці письмена так і не вдалося розшифрувати, хоча адміністрація музею і розіслала їхні копії всім відомим фахівцям у цій царині.

Правда, декотрі дослідники, достатньо обізнані в літературі з окультизму та магії, виявили неясну схожість окремих ієрогліфів із символами первісних людей, описаними в деяких вельми давніх і малозрозумілих езотеричних трактатах, таких як «Книга Ейбона»⁵, що, як вважається, прийшла ще з легендарної Гіпербореї, або ж жахливий, повсюдно заборонений «Некрономікон» божевільного араба Абдула Аль-Хазреда. Жодна з цих паралелей, однак, не здавалася безперечною, і з огляду на домінантне серед серйозних учених зневажливе ставлення до окультизму вирішили відмовитися від спроб поширити копії сувою серед фахівців із містики. Якби це зробили своєчасно, провадження в справі могло б виявитися зовсім іншим. Якби комусь із читачів довелося хоч одним оком зазирнути до моторошної книги фон Юнцта⁶ «Таємні культи» і поглянути на ці знаки, то він тут же побачив би явні аналогії. Та в ті часи примірники праць фон Юнцта зустрічалися неймовірно рідко – фактично були відомі лише перше дюссельдорфське (1839) видання, переклад Брайдвелла (1845) і урізана репринтна публікація, яку здійснило видавництво «Голден гоблін прес» 1909 року. Власне кажучи, увагу жодного з окультистів або дослідників езотеричних переказів доісторичних часів по-справжньому так і не залучили до загадкового сувою аж до нещодавнього вибуху сенсаційного журналістського зацікавлення, що прискорив трагічний розв'язок цієї історії.

⁵ «Книга Ейбона» – вигадана чаклунська книга, авторство якої приписують Кларку Ештону Сміту (1893–1961), американському поетові, письменнику, художнику та скульптору.

⁶ Фрідріх Вільгельм фон Юнцт – літературний персонаж, створений письменником Робертом Говардом.

II

Такий стан речей зберігався ще півстоліття після купівлі музеєм мумії. Цей жахливий експонат став для освічених жителів Бостона визначною місцевою пам'яткою та джерелом для гордощів, але не більше, а про саме існування супутніх циліндра та сувою – після десятиліття безплідного дослідження – фактично забули. Діяльність музею Кабо вирізнялася таким консерватизмом і скромністю, що жодному репортерові або письменнику й на гадку не спало б завітати в його нудні межі в пошуках матеріалу, здатного зацікавити широкий загал.

Галас зчинився навесні 1931 року, коли придбали нові екстравагантні експонати: дивовижні предмети і на диво добре збережені тіла, знайдені у гробницях біля французького міста Аверуань, під майже знищеними руїнами Шато Фоссесфламма⁷, що набули зловісної популярності та викликали ажіотаж серед газетярів. Вірна своїй манері працювати ліктями міська газета «Бостонська колонка» замовила своєму дописувачу для недільного числа розлогу статтю про нові придбання та порадила приправити її загальним описом музею. Але цей молодик, котрого звали Стюарт Рейнолдс, уздрів давно всім відому жахливу мумію і побачив у ній багато карколомніший матеріал для сенсації, ніж опис новопрیدбаних знахідок, заради яких його й послав сюди редактор. Поверхневе ознайомлення з теософськими працями, захоплення вигадками таких письменників, як полковник Черчворд і Льюїс Спенс⁸, котрі розповідають про давні континенти та забуті цивілізації, пробудили в Рейнолдсі особливий інтерес до таких реліквій.

У музеї журналіст довго дошкуляв усім своїми нескінченними і не завжди розумними запитаннями, а також вимогами допомогти йому сфотографувати мумію в незвичайних ракурсах, для чого знадобилося совати їй то туди, то сюди. У музейній бібліотеці, розміщеній у підвальному поверсі, він годинами розглядав дивний металевий циліндр і сувій, фотографуючи їх під різними кутами, а також зобразив у всіх подробицях загадковий ієрогліфічний текст. Він попросив показати всі книги, які хоча б трохи пов'язані з примітивними культурами та затонувлими континентами, а потім по три години щодня робив виписки з них, покидаючи музей лише для того, щоб тут же податися до Кембриджа, де в бібліотеці Вайденер можна було погортати (попередньо отримавши дозвіл) жахливий і заборонений «Некрономікон».

5 квітня його велика стаття з'явилася в недільному випуску «Бостонської колонки» – рясно ілюстрована світлинами мумії, циліндра та сувою з ієрогліфами, виконана в звичайному дурнувато-інфантильному стилі, яким газета звикла просторікувати на догоду широкому колу своїх розумово незрілих читачів. Сповнена невідповідностей, перебільшень, потуг на сенсацію, вона достеменно відповідала тому штибу статей, які зазвичай порушують поверхневий і недовгий інтерес загалу. В результаті ще недавно малолюдні й тихі зали залюднили балакучі натовпи людей, котрі тупо витріщалися і яких строгий інтер'єр музею ніколи раніше не знав.

За всього інфантилізму статті, вона привернула до музею й тямущих, освічених відвідувачів, бо світлини в ній свідчили самі за себе. Адже й серйозним людям іноді трапляється зазирнути до «Бостонської колонки». Пригадую, наприклад, одного дивного відвідувача, котрий з'явився в музеї в листопаді. Темнолиций, у тюрбані, з густою бородою, з якимось вимученим, неприродним голосом і дивно байдужим обличчям, із незграбними руками, схованими в білі рукавиці, що безглуздо виглядали тут. Він сказав, що живе в нетрях Вест-Енду, і назвався Свами Чандрапутрою. Цей індуус виявився феноменальним ерудитом в окультних науках і,

⁷ Аверуань, Шато Фоссесфламма – міста, вигадані Кларком Ештоном Смітом.

⁸ Джеймс Черчворд (1851–1936) – англійський письменник-окультист, відомий своїми численними книгами, в яких описується стародавній континент Пачифіда; Льюїс Спенс (1874–1955) – шотландський журналіст, дослідник шотландського фольклору, поет і окультист.

мабуть, дуже зацікавився схожістю ієрогліфів сувою з деякими знаками та символами забутого стародавнього світу, про який у нього, нібито інтуїтивно, склалося доволі чітке уявлення.

У червні популярність мумії вихлюпнулася за межі Бостона, і на адресу музею від окултистів та інших знавців містичних наук посипалися запитання, а також вимоги вислати фотографії. Загалом це не дуже тішило персонал музею, оскільки наша суто наукова установа не симпатизує всіляким фантастам і мрійникам, і все ж ми сумлінно відповідали на всі листи. Одним із результатів такого листування стала дуже вчена стаття знаменитого новоорлеанського містика Етьєна-Лорана де Маріньї в журналі «Окульт-ревью», де він доводив абсолютну тотожність багатьох геометричних орнаментів циліндра й ієрогліфів сувою з деякими ідеограмами зловісного значення (узятих із первісних монолітів і атрибутики таємних ритуалів езотеричних товариств), які були відтворені в жахливій «Чорній книзі», а також у праці фон Юнцта «Таємні культу».

Де Маріньї пригадав жахливу смерть фон Юнцта, що сталася 1840 року, через рік після опублікування в Дюссельдорфі його жахливої праці, і розповів про страхітливі легенди й інші достатньою мірою підозрілі джерела інформації, з яких користав учений. Головне ж, він підкреслював різочу одноманітність легенд, із якими фон Юнцт пов'язував більшість відтворених ним ідеограм. Ніхто не міг заперечувати того факту, що стародавні перекази, які наполегливо згадували про циліндри та сувої, мали прямий стосунок до експонатів музею, але при цьому їх характеризували з такою захопливою екстравагантністю, зокрема, абсолютно неохопні діапазони часів і неймовірні, фантастичні аномалії забутого стародавнього світу, що набагато легше було просто захоплюватися ними, ніж у них повірити.

А захоплення публіки і справді не мало меж, позаяк передруки в пресі відбувалися повсюдно. Статті з численними ілюстраціями, які розповідають або коротко переказують суть легенд із «Чорної книги», розлого мовили про мумію, що вселяє жах, а також порівнювали орнамент на циліндрі й ієрогліфи сувою зі знаками, відтвореними фон Юнцтом, і викладали напрочуд дикі, безглузді й ірраціональні вигадки та теорії. Такі публікації з'явилися скрізь. Число відвідувачів музею потроїлося, а всеосяжний характер зацікавлення, що спалахнув раптово, підтверджувався надлишком кореспонденцій, які ми одержували, здебільшого беззмістовних. Схоже, мумія та її походження створили для людей із бурхливою уявою гідного суперника депресії, що панувала у 1931–1935 роках, і стали головною темою для балачок. Щодо мене, то головний ефект усього цього фурору полягав у тому, що мені мимоволі довелося здолати жахливий фоліант фон Юнцта в скороченому викладі «Голден гоблін» – і це уважне читання, з одного боку, змусило мене не лише раз по раз відчувати запаморочення, нудоту, але й подякувати долі за те, що вона позбавила мене від дикого огиддя, що незабаром настало після повного видання тексту.

III

Стародавні перекази, цитовані в «Чорній книзі» й пов'язані з орнаментами та символами, настільки близько спорідненими зі знаками й ієрогліфами сувою та циліндра, і справді приголомшували і навіювали неабиякий страх. Здолавши неймовірну низку століть і проминувши всі відомі нам цивілізації, раси та держави, вони зосередилися навколо зниклого народу й континенту, що згинув, які стосуються нечувано далеких, туманних і первісних часів. Навколо народу й континенту, які в найдавніших переказах називають Му і які, судячи із записів мовою наакаль, процвітали двісті тисяч років тому, коли Європа ще слугувала притулком для деяких гібридних істот, а Гіперборея, що не дожила до наших часів, поклонялася чорному аморфному Цатоггуа.

Там згадували і про королівство або країну К'наа, де перше людське плем'я виявило грандіозні, жахливі руїни, залишені невідомими істотами, що хвиля за хвилею проникали сюди з далеких зірок і жили тут призначені їм довгі століття в світі, що тільки народжувався і нікому ще не потрібному. Королівство К'наа було священним місцем для поклоніння, тому із самої його серцевини тягнулися до неба похмурі базальтові скелі священної гори Яддіт-Гго, а її вінчала складена з гігантських кам'яних блоків фортеця, набагато давніша, ніж саме людство, яку збудувало плем'я вихідців із темної планети Юггот, що колонізували наш світ задовго до зародження земного життя.

Чужинці з Югготу зникли багато тисячоліть тому, але залишили після себе моторошну безсмертну істоту – свого жахливого бога та покровителя Гатанотоа, що спустився в глиб гори Яддіт-Гго і з того часу таїться в підземеллі під твердинею. Жодна людина ніколи не підіймалася на Яддіт-Гго і не бачила тієї зловісної фортеці, хіба що інколи на тлі вечірнього неба вимальовувалися її віддалені, збудовані за законами дивної геометрії обриси. Більшість посвячених людей вірила, що Гатанотоа завжди живе там, перевертаючись у таємничих глибинах під мегалітичними стінами. І багато хто вважав, що чудовиську мають постійно приносити жертви, щоб воно не вибралося зі своїх таємних глибин і не згубило світ людей, як колись був знищений світ прибульців із Югготу.

Якщо не приносити жертви, подейкували люди, то Гатанотоа вибереться на денне світло і важкою ходою спуститься з базальтових скель Яддіт-Гго, заподіюючи смерть кожному на своєму шляху. Бо жодна жива істота не може поглянути не лише на саме чудовисько, але і на його близько до правди виконане різьблене зображення будь-якого розміру без того, щоб не зазнати мук, жахливіших за саму смерть. Споглядання великого бога або його подобі, як свідчать легенди планети Юггот, призводить до паралічу й скам'яніння надзвичайно моторошного на вигляд, у результаті якого тіло жертви обертається в щось середнє між шкірою та каменем, тоді як її мозок залишається вічно живим, незбагненим чином застиглим і замурованим на століття, у божевільній тузі усвідомлюючи своє проходження крізь нескінченні епохи безпорадності й бездіяльності, допоки випадок або сам час не довершать руйнування скам'янілої оболонки, тим самим залишивши сіру речовину без зовнішнього захисту, не приречуть його на смерть. Але, певна річ, здебільшого жертва була приречена збожеволіти задовго до того, як настане це відтерміноване на багато епох позбавлення від тортур у вигляді смерті. Жодне людське око, твердять легенди, дотепер не посміло кинути погляд на Гатанотоа, бо і нині небезпека настільки ж велика, як і в ті нескінченно далекі часи.

Щороку в жертву Гатанотоа приносили дванадцять юних воїнів і дванадцятьох дівчат. Їхні тіла вкладали на палаючі вівтарі в мармуровому храмі, збудованому біля підосви гори, бо ніхто не наважувався піднятися на базальтові скелі Яддіт-Гго і тим більше підійти до циклопічної твердині, зведеної на його шпилі ще до появи на Землі людини. Влада жерців Гатанотоа

була безмежною, позаяк лише вони могли захистити К'наа й усю країну Му від божества, яке будь-якої миті може вийти з таємного притулку назовні й обернути всіх присутніх на камінь.

На чолі сотні жерців Темного бога стояв Аймеш-Мо, верховний жрець, котрий на святі Нат завжди прошкував попереду короля Табона і гордо стояв, випроставшись на весь зріст, перед капицею Дгорік у той час, як володар смиренно схиляв перед нею коліна. Кожен жрець мав мармурове житло, скриню золота, дві сотні рабів і сотню наложниць, не кажучи вже про його незалежність від цивільного закону і про владу дарувати життя або карати смертю кожного жителя К'наа, за винятком королівської свити. Але якою б великою не була влада жерців, країна завжди жила в страху, щоби Гатанотоа не вислизнув із похмурих глибин і не спустився донизу, сіючи серед людства жах і скам'яніння. Згодом жерці заборонили людям навіть думати про Темного бога або уявляти собі його жакликий вигляд.

Це був рік Червоного місяця (за підрахунками фон Юнцта, 173–148 тисяч років до Р. Х.), коли вперше людська істота наважилася не скоритися Гатанотоа і повстати проти жакливої його погрози. Цим відважним еретиком був Т'йог, верховний жрець Шуб-Ніггурата і хранитель мідного храму Всемогутнього цапа з легіоном юних. Він довго міркував про владу різних богів, йому послали дивовижні сні й одкровення, пов'язані з життям цього і ще давніших світів. Урешті-решт, він набув упевненості, що добрих богів можна налаштувати проти злих, і повірив, що Шуб-Ніггурат, Нуг та Єб, як і змієбог Йгг, стануть на бік людей у боротьбі проти тиранії пихатого Гатанотоа.

За навіюванням богині-матері Т'йог вписав у Наакаль – ієратичний текст свого жрецького ордену – небувале раніше закляття, здатне, як йому здавалося, запобігти небезпеці скам'яніння, яке може спричинити Темний бог. Під його захистом, вважав він, людина, котра зважиться на подвиг, зуміє піднятися на базальтові скелі та першою з усіх людей увійти до циклопічної цитаделі, під якою ховається Гатанотоа. Т'йог був упевнений, що, ставши віч-на-віч із жакливим богом, за підтримки могутнього Шуб-Ніггурата і його синів, він зможе змусити його до згоди і назавжди звільнить людство від прихованої в безодні загрози. Вдячні люди будуть готові віддати своєму визволителю всю шану, яку він сам собі забажає. До нього перейдуть усі привілеї жерців Гатанотоа, а потім стануть досяжними не лише королівське звання, але, можливо, й навіть ореол нового божества.

Своє охоронне закляття Т'йог накреслив на сувої, зробленому з півки птагон (за фон Юнцом, зворотний бік шкіри давно вимерлої ящірки якіт), і замкнув його у вкритий орнаментом циліндр із лаг-металу, який принесли із собою найдавніші представники планети Юггот. Ця магічна формула могла навіть повернути скам'янілим жертвам їхній первісний вигляд. Відступник нарешті зважився, сховав циліндр під мантиєю і проникнув до циклопічної фортеці з обрисами, що ґрунтуються на якійсь чужорідній геометрії, і зійтися віч-на-віч із монстром у його ж лігві. Що станеться після цього, він навіть не здогадувався, але надія стати рятівником людства зміцнювала рішучість сміливця.

Він не врахував одного – заздрощів і зажерливості розбещених пошаною жерців Гатанотоа. Почувши про намір Т'йога і злякавшись утратити свій престиж і привілеї, вони здійняли шалений галас проти так званого блюзнірства, волаючи всюди, що жодна людина не зможе піднятися на гору над Гатанотоа, що будь-яка спроба повстати проти нього лише накличе на людство його шалений напад і що жодне закляття і навіть майстерність жерців не врятують від його гніву. Цим лементом вони сподівалися повернути думку народу проти відступника, але прагнення людей звільнитися від жакливого тирана було настільки сильним і так довіряли вони магічному мистецтву та завзяттю Т'йога, що всі протести жерців ні до чого не призвели. Навіть король Табон – зазвичай усього лише маріонетка в руках жерців – відмовився заборонити Т'йогу його відважне паломництво.

І тоді жерці потай зробили те, чого не зуміли зробити відверто. Однієї ночі Аймеш-Мо, верховний жрець, тихцем проник до келії Т'йога при храмі й викрав із його спального одягу

циліндр зі заповітним сувоєм, підмінивши його іншим, дуже схожим, але позбавленим магичної сили. Коли фальшивий талісман ковзнув назад в одягу приспаного відступника, не було кінця-краю радощам Аймеш-Мо, бо він був упевнений, що підміна зможе залишитись непоміченою. Вважаючи себе захищеним справжніми закляттями, Т'йог вибереться на заборонену гору та вступить до Оселі зла. І тоді все інше довершить сам Гатанотоа, захищений від усіх чар.

Жерцям Темного бога більше не було потреби виступати проти непокори вищій силі. Нехай Т'йог вирушає назустріч власній смерті. А вони завжди будуть зберігати потай вкрадений сувій, який має силу справжнього закляття, і передавати у спадок від одного верховного жерця до іншого в надії використати його в далекому майбутньому, коли, можливо, знадобиться порушити священний закон – волю бога-диявола. Залишок ночі Аймеш-Мо безтурботно проспав.

На світанку Дня небесних вогнів (який так і не зміг витлумачити фон Юнцт) Т'йог, благословенний королем Табоном, котрий поклав руку на голову сміливця, у супроводі юрби, що молилася та співала ритуальних пісень, вирушив на жакливу гору, тримаючи в правій руці патерицю з дерева тлат. Під своєю мантиєю він ніс циліндр із сувоєм, що містив, на його думку, справжнє закляття проти сили Темного бога. Він так і не виявив фальшивку. Як і не вловив глузування в словах, які Аймеш-Мо та інші жерці щохвилини вплітали в молитви, нібито просячи у неба дарувати посланцю народу успіх і добробут.

Мовчки стояв унизу натовп, споглядаючи, як зменшується в далечині постать Т'йога, котрий насилу спинався забороненим базальтовим узгір'ям, яке до цього часу не знало людської ходи. Багато людей ще довго стовбичили тут, витріщаючись угору навіть після того, як він зник за небезпечним виступом гори, що затуляв притулок Темного бога. Цієї ночі декому з чутливих мрійників марилося слабке тремтіння, що трусило шпиль ненависної гори, проте інші люди кпили з них. На ранок величезна юрба молилася, вибалушившись на гору – чи не повертається Т'йог? Те ж саме повторилося і наступного дня, і ще наступного. І ще багато тижнів люди чекали та сподівалися, а потім узялися ридати. З того часу ніхто більше ніколи не бачив Т'йога, котрий мав позбавити людство від страху.

Невдача зухвалої акції відступника назавжди налякала людей, і вони намагалися навіть не замислюватися про покарання, що спіткало сміливця, котрий виявив неповагу до богів. А жерці Гатанотоа насміхалися над тими, хто надумав би опиратися волі Темного бога або оскаржити його право на жертвоприношення. У наступні роки про хитрий виверт Аймеш-Мо дізналися місцеві жителі, але і це не змінило загальної думки, що Гатанотоа краще залишити в спокої. Більше вже ніхто не наважувався проявити відверту непокору. Так минали століття, володар змінював володаря, один верховний жрець успадковував знання іншого, народи приходили і йшли, країни підіймалися над морем і знову занурювалися в нього. Через низку століть королівство К'наа занепало, і нарешті одного жакливого дня здійнялася небачена буря, загуркотів грім, горами піднялися хвилі – і вся країна Му навечно занурилася в океан.

Але все ж в останні століття існування Му стародавні таємниці таки просочилися за її межі. У далеких країнах збиралися докупи сіролиці біженці із затоплених островів, котрі уникнули кари морського чорта, і тепер уже чуже небо впивалося димом із вівтарів, які тешуть на честь давно зниклих богів і демонів. Ніхто не знав, в які бездонні вирви занурився священний шпиль Яддіт-Гто і циклопічна цитадель жакливого Гатанотоа, але все ще волочилися по землі істоти, які бурмочуть ім'я Темного бога і здійснюють на його честь жакливі ритуали, щоб він, розгнівавшись, не пробився крізь товщу океанських вод і не став ступати важкою ногою в світі людей, сіючи жах і скам'яніння.

Навколо розсіяних по всьому світу жерців формувалися рудименти темного і таємного культу – таємного тому, що народи нових країн шанували вже інших богів і демонів, а в старих богах і бісах бачили лише зло. Прихильники цього таємного культу, як і раніше, здійснювали багато злочинних дій і поклонялися давнім жакливим ідолам. З вуст в уста передавали чутку,

що нібито один зі жрецьких родів дотепер зберігає справжнє закляття проти сили Гатанотоа, яку Аймеш-Мо викрав у приспаного Т'йога, хоча вже й не залишилося нікого, хто міг би прочитати або розгадати таємні письмена чи вказати, в якій частині світу загубилося втрачене королівство К'наа, жахлива вершина Яддіт-Гго і громіздка фортеця бога-диявола.

Культ, що пережив століття, процвітав головним чином у тих районах Тихого океану, де колись існував континент Му, але легенди глухо натякали на поклоніння огидному Гатанотоа також у злочасній Атлантиді й на жахливому плато Ленг. Фон Юнцт передбачав його проникнення і в казкове підземне царство К'н्यान, надав чіткі докази його слідів у Єгипті, Халдеї, Китаї, в забутих семітських імперіях Африки, а також у Мексиці та Перу. Більш ніж прозоро фон Юнцт натякав на зв'язок цього культу і з відьомськими шабашами в Європі, проти яких марно писали грізні папські булли. Втім, Захід ніколи не був прихильним до шанувальників цього культу; і народне обурення, викликане свідченнями про жахливі ритуали та жертвопринесення, змело геть багато його гілок. Урешті-решт, він став гнаним, тричі забороненим, затаївся, хоча його зерна і не можна вважати назавжди знищеними. Так чи інакше, але він постійно виживав – головним чином, на Далекому Сході й островах Тихого океану, де його сутність влилася в езотеричні знання полінезійського братства ареоїв.

Фон Юнцт не раз тонко і тривожно натякав на своє безпосереднє зіткнення з цим культом, і ці натяки вразили мене, коли я порівнював їх із чутками про обставини його смерті. Він згадував про пожвавлення деяких ідей, пов'язаних із очікуваною появою диявола-бога – таємничого створіння, якого жодна людина (якщо не брати до уваги відважного Т'йога, котрий так і не повернувся назад) ніколи не бачила, і зіставляв сам характер цих міркувань із табу, накладеним у стародавньому Му на будь-які спроби навіть уявити собі образ цієї жахливої істоти. Особливий страх уселяли вченому чутки на цю тему, які поширилися останнім часом серед переляканих і зачарованих прихильників культу. Чутки, сповнені хворобливої жаги, розгадати справжню природу тієї пекельної тварюки, з якою Т'йог зустрівся віч-на-віч у пекельній цитаделі в тепер затонулих горах до того, як його, вочевидь, спіткав жахливий кінець. І я сам був дивно стривожений непрямыми та зловісними посиланнями науковця на ці обставини.

Навряд чи менш страшними були здогади фон Юнцта щодо місця теперішнього перебування вкраденого сувою із закляттям проти сили Гатанотоа і про кінцеві цілі й можливості його застосування. За моєї цілковитої впевненості, що вся ця історія – винятково містика, я не міг не відчувати сироти на спині при одному лише безглуздому припущенні, що раптом і справді з'явиться на світ це жахливе божество й оберне все людство в скупчення жахливих статуй, які зберегли в собі живий мозок, приречених на інертне, безпорадне існування упродовж незліченних віків. Старий дюссельдорфський учений засвоїв огидну манеру більшою мірою туманно натякати, ніж однозначно стверджувати, і я міг уторопати, чому його мерзенну книжку відкинули в багатьох країнах як блюзнірську, нечисту та небезпечну.

Мене аж теліпало від відрази, й усе ж книга фон Юнцта таїла в собі якусь схиблену манливість, я не зміг відкласти її набік, не дочитавши до кінця. Додані до неї репродукції орнаментів та ідеограм із країни Му були разюче схожі на знаки, зображені на дивному циліндрі й сувої, та й уся розповідь буяла подробицями, що містили неясні, але неприємно збудливі натяки на дивовижну близькість суті стародавньої легенди до обставин появи на світ страшної мумії. Циліндр і сувій – район Тихого океану – тверда переконаність старого капітана Везербі, що циклопічна гробниця, в якій була виявлена мумія, раніше містилася під великою спорудою... Так чи інакше, а в глибині душі я надзвичайно радів тому, що вулканічний острів зник у глибині океану ще до того, як дослідники змогли знайти на ньому щось жахливе, що таїться під важким віком люка.

IV

Інформація, яку я почерпнув із «Чорної книги», виявилася напрочуд корисною, коли навесні 1932 року на мене звалилася нова хвиля газетних публікацій і свіжих подій. Нині я навряд чи пригадаю точно, з якого часу мене особливо стали турбувати часті повідомлення про поліційні акції проти химерних, фантастичних релігійних культів як на Сході, так і в інших місцях. Але в травні чи червні я вже чітко усвідомив, що раптові й незрозумілі вибухи активності таємних містичних співтовариств, які досі рідко давали про себе знати, разом прогриміли по всьому світу.

Тривожні газетні повідомлення тепер пов'язувалися для мене, мабуть, не зі зловісними натяками фон Юнцта і не з галасом навколо мумії та циліндра, які зберігають у музеї, а з тією обставиною, що увагу публіки в усьому світі привернула разюча схожість обрядових дій і текстів у прихильників розмаїтих таємних культів, що впадало в вічі, й наполегливо, в сенсаційному дусі виголошувала преса. У будь-якому разі я не міг не закарбувати з неспокоєм постійне повторення на цих збіговиськах одного і того ж імені, хоч і в різних перекручених формах, навколо якого, схоже, зосереджувалися ритуали більшості культів і яке збуджувало в присутніх дивну суміш почуттів – пошани та жаху. Деякі імена звучали як Г'танта, Танотаг, Тган-Тга, Гатан і Кган-Таг – і тут не знадобилися підказки моїх тепер численних окультистичних кореспондентів, аби побачити незаперечну спорідненість усіх цих варіантів із жахливим ім'ям, поданим фон Юнцтом у формі Гатанотоа.

Проявлялися й інші вельми тривожні ознаки. Знову і знову газети посилалися на примарну, сповнену побожного страху згадку на цих зібраннях про якийсь «істинний сувій», із яким, либонь, пов'язували якісь страшні загрози та небезпеки і який нібито перебував під охороною якогось Нагоба, кого б або що б не мали на увазі під цим ім'ям. Наполегливо повторювали й ім'я, що звучало в різних варіантах, як Тог, Тіок, Йоґ або Зоб, і воно мимоволі пов'язувалося в моїй збудженій свідомості з ім'ям злощасного відступника Т'йога, котрого згадували у «Чорній книзі». Це ім'я вимовлялося в поєднанні з такими таємничими фразами, як «ніхто інший, як він», «він бачив його в обличчя», «він знає все, хоча не може ні бачити, ні відчувати», «він проніс пам'ять крізь століття», «істинний сувій звільнить його», «Нагоб володіє істинним сувоєм», «він може сказати, де знайти Це».

Атмосфера поступово нагніталася, і я анітрохи не здивувався тому, що скоро мої окультистичні кореспонденти, так само, як і сповнені сенсацій недільні випуски газет, стали пов'язувати незвичайну активізацію культів із пожвавленням легенд про країну Му, з одного боку, і з теперішнім утилітарним, блюзнірським використанням мумії – з іншого. Численні статті в першій хвилі газетного галасу, з їхніми наполегливими натяками на прямий зв'язок мумії, циліндра та сувою з переказами з «Чорної книги», з їхніми божевільними, просто фантастичними вигадками з цього приводу, цілком могли спровокувати спалах прихованого до цієї пори фанатизму в групах прихильників екзотичних культів, якими рясніє наш непростий світ. І ось преса знову взялася підливати оливи у вогонь – відповіддю ж були нові, ще шаленіші збурення фанатиків.

Із початком літа служителі музею стали знову помічати в залах особливу категорію відвідувачів після невеликого періоду заспокоєння, що настав за першим успіхом, залучених сюди публікаціями в газетах сенсаційних повідомлень. Усе частіше і частіше серед них опинялися люди з дивною, екзотичною зовнішністю – смагляві азіати, патлаті особи типу ні те, ні се, бородаті смуглолиці чужинці, котрі явно не мали потягу до європейського одягу. Всі вони неодмінно вимагали показати їм залу мумій, а незабаром можна було побачити, як ті невідривно витріщалися на жахливі тихоокеанські експонати з виразом непідробного екстазу на обличчі. Ця зовні спокійна, але зловісна підводна течія в строкатому потоці відвідувачів, мабуть, дуже

турбувала доглядачів музею, та й я сам був далекий від холодного спокою. Я не міг не думати про домінанти поширення таємних культів серед публіки саме такого ґтибу, про зв'язок культових хвилювань із міфами, з цією жакливою мумією та сувоєм у циліндрі.

Інколи я відчував гаряче бажання зняти мумію з експозиції, особливо ж це почуття посилювалося, коли один із доглядачів сказав мені, що вже не раз помічав, як декотрі чужинці здійснювали щось на ґштатт дивного ритуалу, і чув крадькома чиесь гаряче бурмотіння, схоже на молитву або спів. Це траплялося в ті години, коли юрби відвідувачів дещо порідшали. Один із доглядачів став відчувати дивні галюцинації та нервові збудження: йому стало здаватися, що поміщене в скляну вітрину тіло мумії зазнає слабких, майже невлонних змін, які з кожним днем посилюються. Особливо в ділянці костистих, несамовито скорчених клешень і в виразі спотвореного жаком кам'яно-шкіряного обличчя. Він не міг позбутися враження, що повіки страшних, вирачених очей мумії ось-ось широко розплющуються.

На початку вересня, коли цікаві натовпи дещо схлинули і зала мумій іноді порожніла, була здійснена спроба розрізати скло вітрини й дістатися тіла мумії. Замах вчинив смаглявий полінезієць, котрого помітив і схопив доглядач ще до того, як експонату завдали якихось ушкоджень. Як з'ясувалося в ході розслідування, цей чоловік жив на Гавайських островах і був завзятим прихильником заборонених релігійних культів – якось його вже притягували до суду за участь у нелюдських ритуалах і жертвоприношеннях. Деякі папери, знайдені в його кімнаті, виявилися вельми загадковими і вселяли підозри – багато листів були поцятковані ієрогліфами, що приблизно нагадували знаки на музейному сувої та в «Чорній книзі». Але повідомити хоч щось із приводу цих речей він навідріз відмовився.

Не минуло й тижня, як ще одна спроба дістатися до мумії – цього разу через злам замка скляної вітрини – обернулася другим арештом. Затриманий сингалезець, так само як і житель Гавайських островів, раніше був викритий поліцією в протизаконній культовій діяльності й виявив точно таке ж небажання пояснювати щось слідчим. Удвічі цікавішим і похмуро-таємничим зробила цей випадок та обставина, що доглядач раніше не раз помічав, як цей чоловік звертався до мумії з дивними піснями, в яких безпомилково вгадувалося повторюване слово «Т'йог». Після цих подій я подвоїв число доглядачів у залі мумій і наказав ні на мить не випускати з уваги експонати, що стали настільки відомими.

Як і варто було очікувати, газетярі поквапилися роздмухати галас навколо цих інцидентів, відразу ж завівши дискусію про стародавню незвичайну країну Му і серед іншого висловивши припущення, що жаклива мумія є не що інше, як тіло зухвалого еретика Т'йога, обернене в камінь, котрий залишався неушкодженим упродовж останніх 175 тисяч років бурхливої історії нашої планети. В якнайсенсаційнішій манері було заявлено, що ці дивні правопорушники репрезентують культ, що походить із країни Му, і що вони поклонялися мумії або, можливо, й намагалися пробудити її до життя своїми закляттями та відмацькими чарами.

Автори статей не забули згадати і про те, що, згідно з давніми легендами, мозок обернених у камінь жертв Гатанотоа залишався живим, неушкодженим і самоусвідомленим. І цей пункт слугував газетярям спонукою для найнеймовірніших і найдикіших вигадок. Належну увагу приділили «істинному сувою», що дало привід висунути теорію, нібито вкрадене у Т'йога закляття проти сили Гатанотоа ще не втратило своєї сили, а затримані поліцією прихильники культу намагалися з його допомогою увійти в контакт із Т'йогом заради якихось власних амбіцій. Результатом цих сенсаційних вигадок стала третя хвиля відвідувачів, що затопила музей. Вони вибалушувалися на мумію, яка таким чином опинилася в самому центрі цієї дивної історії, що тривожила душу.

Саме в цій хвилі відвідувачів, багато з яких відвідували музей по кілька разів, і стали вперше поширюватися наполегливі чутки про поступово змінювану зовнішність мумії. Гадаю, що персонал музею – всупереч тривожним заявам не в міру нервового доглядача, зробленим кілька місяців тому – занадто звик постійно бачити ці страшні експонати, щоб пильно спо-

стерігати за деталями, тож, вочевидь, саме схвильоване перешіптування відвідувачів привернуло увагу одного зі служителів музею до реальних, усе наростаючих змін тіла мумії. Майже відразу цей факт став надбанням преси, а галасливі його наслідки можна собі легко уявити.

Природно, я намагався належним чином вивчити ситуацію і в середині жовтня дійшов висновку, що тканини мумії й справді почали розкладатися. Через певний вплив хімічних або фізичних сполук повітря напівшкіряні-напівкам'яні волокна, либонь, поступово втрачали жорсткість, що і слугувало причиною змін у взаємному розташуванні частин тіла, а також лицьових м'язів. Проте ці факти дуже бентежать, якщо мати на увазі, що мумія зберігалася в музеї вже півстоліття і до останнього часу не ставалося жодних змін. Я був змушений попросити таксидерміста музею, доктора Мура, ретельно вивчити стан експоната. Незабаром він установив загальне розслаблення і розм'якшення тканин тіла і зробив два чи три впорскування в'яжучих засобів, але, остерігаючись раптового руйнування або розкладання мумії, не наважився вдатися до якихось рішучих заходів.

Дивною виявилася реакція натовпу роззяв-відвідувачів. Раніше кожна нова газетна сенсація викликала бурхливий наплив роззяв і базик, а тепер – хоча й преса без угаву теревенила про зміни в стані мумії – публіка, либонь, стала відчувати не знаний їй досі страх, який і поставив у певні рамки навіть нездорову цікавість гультаїв. Здавалося, люди відчули, що музей оточила якась зловісна аура, і з небувалого піку його відвідуваність впала до рівня значно нижчого, ніж нормальний. Відносно малолюддя й зробило особливо помітними химерних на вигляд чужоземців, котрі продовжували відвідувати музей, як і раніше.

18 листопада один із відвідувачів – перуанський індіанець – пережив досить дивний істеричний чи епілептичний напад і згодом, уже перебуваючи в лікарні, продовжував волати: «Воно спробувало розплющити очі! Т'йог намагався розклепити повіки й поглянути на мене!» На той час я вже схилився до того, щоби прибрати жакливі експонат із зали, але все ж дозволив наших винятково консервативних директорів переконати себе. Однак було очевидно, що музей починає набувати лихої слави серед мешканців прилеглих пуританських кварталів. Останній інцидент змусив мене дати доглядачам сувору інструкцію: не дозволяти нікому простоювати перед жакливим реліктом більше кількох хвилин.

Це сталося 24 листопада, о п'ятій годині вечора, після закриття музею. Один із доглядачів зауважив, що мумія таки розплющила очі. Зміна була мінімальною: просто в обох очах завиднівся вузький півмісяць рогової оболонки. Проте вже сам факт виявився надзвичайно важливим. Поспішно викликаний до зали доктор Мур намірився було вивчити ділянки очних яблук, що відкрилися, за допомогою лупи, але навіть його слабкий дотик до мумії призвів до того, що шкіряні повіки раптом щільно зажмурилися. Всі спроби знову відкрити їх зазнали невдачі, і таксидерміст не наважився на більше. Коли він сповістив мені телефоном про те, що сталося, я, не приховую, відчув неймовірний жах, що важко узгоджувався зі звичайною фізичною природою явища. На якусь мить мені, як і більшості відвідувачів, здалося, що над музеєм загрозливо нависла зла, безлика сила з невимірних глибин часу та простору.

За два дні якийсь похмурий на вигляд філіппінець спробував сховатися в музеї після його закриття. Його заарештували й доправили до поліційного відділку, де чужинець відмовився навіть назвати своє ім'я і його довелося затримати до з'ясування особи. Проте суворий нагляд за мумією, вочевидь, остудив запал дивних на вигляд чужинців, і вони стали рідше бувати в музеї. Ще помітніше впало число екзотичних відвідувачів після запровадження нового порядку огляду мумії за принципом «Проходьте, але не затримуйтеся!».

Й ось у середу, 1 грудня, після опівночі, вибухнула трагічна кульмінація всієї історії. Близько першої години ночі з музею долинули несамовиті зойки – свідчення смертельного переляку й агонії, а безліч телефонних дзвінків від переляканих мешканців сусідніх будинків змусили хутко і майже одночасно з'явитися на місці події наряду поліції й офіційних осіб музею, зокрема мене. Частина поліціантів оточила будівлю, інші ж разом із нами обережно

увійшли досередини. У головному коридорі ми виявили задушеного нічного сторожа – шматок мотузки зі східноіндійської коноплі ще обплутував шию нещасного – і збагнули, що, всупереч усім застереженням, сюди проникли злісні й жорстокі непрохані гості. Зараз, однак, у музеї панувала могильна тиша, але ми не зважилися одразу піднятися сходами, що вели до фатального крила будівлі, де й мала, без сумніву, критися головна причина паніки. Лише після того, як будівлю освітили електричні лампи, увімкнені з центрального пульта в коридорі, ми повільно й неохоче піднялися гвинтовими сходами і пройшли під високою аркою до зали мумій.

V

Починаючи з цього моменту будь-які газетні повідомлення про жахливий випадок у музеї проходили сувору цензуру – всі свідки погодилися, що коли широкий загал буде поінформований про майбуття, яке очікує нашу планету, нічого доброго з цього не вийде.

Отже, я зупинився на тому, як ми увімкнули в усьому будинку електричне світло й увійшли до зали мумій. Під балками склепіння, що важко нависло над блискучими скляними вітринами з їхнім моторошним вмістом, ми відчували в прямому сенсі розповсюджений навкруги німий жах, і кожна деталь картини, що відкрилася нам і загнала в глухий кут, свідчила про те, що тут сталося щось недоступне нашому розумінню. Непрохані гості, їх було двоє, котрі, як ми втямили пізніше, сховалися в музеї до його закриття, перебували тут, але їм не судилося зазнати покарання за вбивство нічного сторожа. Кара їх і так уже спіткала.

Один із них був бірманцем, другий – жителем островів Фіджі, обох поліція переслідувала за участь у нелюдській та огидній культовій діяльності. Вони були мертві, і чим уважніше ми вдивлялися в їхні трупи, тим більше дивувалися тому, якою все ж невимовно жахливою смертю їм довелося померти. На обличчях обох застиг шалений, нелюдський вираз жаху – нічого подібного не зміг пригадати навіть найстаріший і найдосвідченіший із наших правоохоронців. Але в розташуванні їхніх тіл виявилися вельми істотні відмінності.

Бірманец лежав неподалік від вітрини з мумією – з її горішнього скла був акуратно вирізаний квадратний шматок. Його права рука стискала сувій із блакитної плівки, вкритої сірими ієрогліфами. Це була майже точна копія тієї книги, що зберігалася вкладеною в циліндр у музейній бібліотеці. Пізніше ретельніше вивчення все ж виявило відмінності між ними. На його тілі не було жодного сліду насильства, і лише за несамоовитістю спотвореного агонією виразу обличчя ми змогли виснувати, що злочинець помер на місці від неймовірного переляку.

Але найглибший шок ми відчули, звернувши погляди на фіджійця, котрий лежав поруч із напарником. Першим зиркнув на нього поліціант, і лемент жаху, що вирвався у нього, знову зворохобив усіх, хто жив по сусідству з музеєм. Уже за смертельною блідістю та спотвореними рисами його темношкірого обличчя, за окостенілими руками, одна з яких все ще тримала електричний ліхтарик, ми мали б уторопати, що з ним сталося щось жахливо-незбагненне. І все ж ніхто з нас ще не був готовий до того, що викрив нерішучий дотик поліційного офіцера до його тіла. Навіть тепер я здатен помислити про це, лише знову відчувши напад відрази та страху. Коротко кажучи, нещасний правопорушник, котрий менше години тому ще був живий, дебелий меланезієць, котрий зважився поглянути в обличчя невідомим силам зла, обернувся тепер у жорстко застиглу попелясто-сіру мумію з каменю та шкіри, за всіма ознаками подібну до скорченого мертвого створіння в зруйнованій скляній вітрині, що пережило незліченні століття.

Та це було ще не найгірше. Вінцем усіх наших жахів і тим, що справді захопило нашу вражену увагу, перш ніж ми звернулися до трупів, розпростертих на підлозі, був стан самої мумії. Відтепер уже не можна було назвати зміни в ній слабкими та невиразними, бо різьме змінилася вся поза цього жахливого тіла. Воно все осіло й опало, дивно втративши свою колишню жорсткість. Закостенілі передні кінцівки з кігтями опустилися, тож тепер вони навіть частково не затуляли шкірясто-кам'яного обличчя, спотвореного божевільним страхом. І – Всевишній, допоможи нам! – *моторошні опуклі очі мумії були широко вирячені і здавалися нерухомо спрямованими прямо на двох нічних злочинців, котрі померли від жаху або ще чогось гіршого.*

Цей непорушно-крижаний, як у мертвої риби, погляд неначе гіпнотизував і переслідував нас увесь час, поки ми оглядали трупи, що лежали на підлозі. Його вплив на нашi нерви був пекельно дивним: ми ніби постійно відчували незрозумілу застиглість, що прокрадається по всьому тілу й утрудняє найпростіші рухи. Застиглість, яка дивним чином зникла, коли ми

зосередилися навколо принесеного бірманцем сувою з ієрогліфами, намагаючись краще розгледіти його. Будь-якої миті я відчував, що мій погляд мимоволі звертається до жахливих очей мумії в скляній вітрині, і коли, оглянувши трупи, я знову повернувся до неї, мені примарилося щось надприродне в склянистій оболонці очного яблука над темними зіницями, що чудово збереглися. Чим пильніше я вдивлявся в них, тим наполегливіше вони вабили мене до себе, і нарешті, не витримавши, я спустився вниз, до кабінету і, долаючи незрозумілу застиглість у тілі, приніс потужну лупу з багаторазовим збільшенням.

Раніше я достатньо скептично ставився до тверджень, що нібито в мить смерті або в коматозному стані людини на сітківці ока закарбовуються сцени та предмети, бачені нею останніми. Але досить було мені зазирнути в лупу, щоби відразу ж збагнути, що там, у вирячених, осклянілих очах цієї жахливої віковичної почвари читається зовсім не відображення зали мумій, в якій ми перебували, а якесь особливе зображення. Помилки бути не могло: на сітківці давно віджилого ока смутно проглядався складний образ, і не можна було сумніватися, що в ньому зафіксоване те останнє, що споглядали ці очі при житті незліченні тисячоліття тому. Мені здалося, що зображення поступово згасає, і я гарячково взявся крутити в руках оптичний апарат, бажаючи змінити лінзу. Зрештою, має ж цей образ бути достатньо помітним – адже за всієї своєї мікроскопічності він виявився здатним впливати на людей, котрі спробували використати страшне закляття або зробити ще якусь зловмисну дію, настільки відчутну, що змогла налякати їх буквально до смерті. Установивши найпотужнішу лінзу, я і справді зміг розгледіти багато раніше нерозрізнених деталей, тоді як усі мої супутники тісно оточили мене, потопаючи в потоці слів, якими я намагався змалювати побачене мною.

Та й було ж чому дивуватися! В наш час, 1932 року, в сучасному місті Бостоні, людина дивилася на щось таємниче, що належить до невідомого та нескінченно далекого світу, як на світ, що зник із лиця землі і був стертий із нормальної людської пам'яті багато тисячоліть тому. Перед моїми очима постало велике приміщення – величезна зала в циклопічній кам'яній будові, і я, здавалося, дивився на неї, стоячи в одному із закутків. Стіни зали були поцятковані різьбленими зображеннями настільки жахливими, що навіть у цьому недосконалому відображенні безмежне їхнє блюзнірство і демонізм викликали у мене нудоту. Неможливо навіть допустити, щоб різьбярі, які виконали цю роботу, були людьми або бачили колись в очі хоч одну людську істоту. Створені ними образи дихали шаленою, безмірною злістю. В середині зали виднілася подоба колосального люка, розчахнутого навстіж буцімто для того, щоб дозволити комусь вийти назовні. Того, хто вийшов, мабуть, чітко бачили нічні правопорушники, коли очі мумії раптово розплющилися. Але зараз під моїми лінзами розпливалася лише темна пляма без форми.

Я вивчав праве око, застосовавши якнайсильніше збільшення, коли сталося те, що вразило мене остаточно. За мить я гірко пошкодував про те, що не закінчив обстеження на цій стадії. Але азарт дослідника взяв гору, і я пересунув свої потужні лінзи на ліве око мумії, сподіваючись виявити на його сітківці виразніше зображення. Мої руки тряслися від збудження і кепсько слухалися, немов сковані чиеюсь злою волею. Навівши нарешті оптику на фокус, я переконався, що тут зображення не таке тьмяне, як в іншому оці. В якомусь болісному пробліску я розрізнив щось, що здіймалося з гігантського люка – циклопічної з допотопних часів реліквії зниклого світу. Я зарепетував так, що потім навіть не засоромився, і звалився без тями.

Коли ж оговтався від потрясіння і поновив огляд, то в жодному з очей моторошної мумії вже не можна було розрізнити нічого певного. Про це заявив поліцейний сержант Кіф, поглянувши в лупу, бо я вже не знаходив у собі сил знову побачити цю дивовижну істоту. Я ж подякував всім силам космосу за те, що мені не довелося зазирнути в очі мумії хоч хвилиною раніше. І мав зібрати всю свою рішучість, щоб у відповідь на наполегливі розпитування присутніх розповісти про те, що мені довелося побачити цієї жахливої миті одкровення. Я навіть рота не роззявив, поки ми всі не зійшли вниз, до кабінету, подалі від пекельної тварюки, яка

просто не мала права на існування. Бо я вже почав відчувати в своєму мозку осередок напрочуд диких і фантастичних уявлень про мумію і її осклянілі, вирячені очі. Адже в них відбивався якийсь тип демонічної свідомості, що назавжди ввібрав у себе те, що йому довелося раптом уздріти, і марно намагається пронести страшне послання крізь безодні часів. Це явно загрожувало мені шаленством. «Але, врешті-решт, – подумав я, – мені буде легше позбутися цього, якщо розповісти іншим про те, що я встиг побачити».

Власне, моя розповідь не була довгою. В очах мумії я побачив відображення подібного на бегемота чудовиська, що вивалюється із широкого отвору люка в центрі циклопічної гробниці, такого жакливого, що відразу відпали сумніви в його здатності вбивати все живе лише одним своїм виглядом. Навіть зараз мені бракує слів, щоб його описати. Велетенський монстр із мацаками та хоботом, з очима спрута, наполовину аморфний, що перетікав, а наполовину лускатий, укритий шкіряними складками – брр! Але ніщо зі сказаного не могло б навіть малою мірою окреслити весь огидний, блюзнірський, неймовірний для людини, позагалактичний жах і всю невимовну злостивість цього загрозливого загальною погібеллю породження похмурого хаосу та безмежної ночі. Коли я пишу ці рядки, образ, що виникає у моєму мозку, знову відкидає мене, знесиленого та розслабленого, в ті страшні хвилини, і викликає в мені приступ нудоти. Розповідаючи про все побачене присутнім у кабінеті людям, я напружував усі сили, щоб знову не втратити свідомість, яка повернулася до мене після миті непритомності.

Не менше були вражені й мої слухачі. Впродовж чверті години ніхто з них не посмів підняти голос вище, ніж боязке шепотіння. Чулися перелякані посилення на жакливі легенди з «Чорної книги», на нещодавні газетні повідомлення про культові заворушення, на попередні інциденти в музеї. Цей Гатанотоа... Навіть найменше, в міру майстерно зроблене його зображення загрожувало скам'янінням, відступник Т'йог, фальшивий сувій, сміливець, котрий так і не повернувся назад, істинний сувій, здатний повністю або частково зняти жорстокі, зловісні чари, дійшов до наших днів? Моторошні, криваві культу, підслухані в музеї фрази: «ніхто інший, як він», «він тоді поглянув у його очі», «він знає все, хоча і не може ні бачити, ні відчувати», «він проніс пам'ять крізь століття», «істинний сувій звільнить його», «тільки він може сказати, де знайти Це»... І лише цілющий світанок повернув нас до нормального психічного стану, до розсудливості, яка нарешті закрила цю тему як щось таке, про що краще більше не згадувати і навіть не думати.

Пресі ми надали вельми скупу інформацію і надалі трималися досягнутої з газетами домовленості, завдяки чому вдалося уникнути нової хвилі галасу, коли розтин трупа фіджійця показав, що його внутрішні органи, будучи герметично запакованими з усіх боків скам'янілою плоттю, самі по собі залишилися неушкодженими і створили аномалію, яку лікарі довго і з подивом обговорювали. Ми дуже добре тямили, куди завели б усі ці подробиці «жовту пресу», що пам'ятає про легендарні жертви Гатанотоа з їхнім неторканим мозком і збереженою свідомістю.

Не маючи усієї інформації, мисливці за сенсаціями, проте, звернули особливу увагу на той факт, що один із двох правопорушників, котрі проникли до музею – той, хто тримав у руках сувій і, цілком імовірно, просунув його до мумії крізь тріщину в скляній вітрині, не піддався скам'янінню, тоді як інший, котрий не мав сувою, обернувся на камінь. Коли ж від нас зажадали провести експеримент: докласти сувій до кам'янисто-шкірястого тіла фіджійця і до самої мумії, ми з обуренням відмовилися потурати шкідливим забобонам. Мумію, природно, прибрали з очей публіки й перевели до музейної лабораторії, щоб у майбутньому, в присутності медичних авторитетів, провести належне наукове обстеження. Пам'ятаючи про колишні інциденти, ми помістили її під сувору охорону, але навіть попри це 5 грудня о другій годині 25 хвилин ночі була здійснена нова спроба проникнути до музею. Завдяки системі сигналізації, що спрацювала вчасно, злочинний задум зірвали, хоча, на жаль, злочинцеві або злочинцям удалося втекти.

Я надзвичайно радий, що жоден натяк на все те, що трапилося після того, не став надбанням широкого загалу, і дуже сподіваюся, що надалі він так і залишиться необізнаним. На жаль, витік інформації цілком можливий, і я не знаю, як учинять із цим рукописом розпорядники мого заповіту. Але принаймні до того часу, коли розкриються всі факти, ця історія вже не залишиться в пам'яті багатьох людей настільки болісно свіжою. Крім цього, ніхто не повірить в її справжність, якщо про все розкажуть відкрито. Така вже типова реакція більшості читачів. Вони готові проковтнути що завгодно, якщо це походить від «жовтої преси», але висміюють і відкидають як явну брехню найхімерніші й парадоксальні одкровення. Втім, можливо, що для психічного здоров'я людей воно й на краще.

Як я вже казав, було призначене наукове обстеження жахливої мумії. Воно відбулося 8 грудня, рівно через тиждень після трагічної кульмінації, його проводили під керівництвом видатного вченого, доктора Вільяма Міно, котрому допомагав наш таксидерміст, доктор Вентворт Мур. За тиждень до цього доктор Міно засвідчив розтин трупа дивним чином скам'янілого фіджійця. На процедурі були присутні також панове Лоуренс Кабо та Дадлі Салтонстелл – довірені особи музею; персонал музею репрезентували доктори Мейсон, Веллс, Карвер і я; були запрошені ще двоє журналістів. За останній тиждень у зовнішності мумії видимих змін не сталося, хоча, втім, певне розм'якшення волокон її тканин привело до короточасних слабких змін у позиції осклянілих розплющених очей. Ніхто з персоналу музею більше не наважувався поглянути на цей жахливий експонат: жодні вмовляння ставитися до нього притомно й спокійно відкидали з обуренням. Та я й сам лише значним зусиллям волі примусив себе до участі в дослідженні.

Доктор Міно з'явився незабаром після першої години дня і за кілька хвилин уже взявся до огляду мумії. Перші ж дотики до неї призвели до значного руйнування тканин, а тому – з огляду на також поступове розм'якшення волокон після 1 жовтня, про що ми і заявили лікарю – медик зважився на повне розкриття мумії ще до того, як її речовина зазнає подальшого розкладання. У нашій лабораторії знайшлися всі необхідні інструменти, тож він одразу приступив до справи і скоро привселюдно оголосив про вельми дивну волокнисту природу сірої муміфікованої речовини.

Але його здивовані вигуки стали ще гучнішими, коли дослідник зробив перший глибокий надріз, позаяк з-під ланцета повільно засочилася густа червона цівка, природа якої – незважаючи на нескінченні століття, що минули з часу життя цієї жахливої істоти – не викликала жодного сумніву. Ще кілька майстерних рухів ланцета продемонстрували, що внутрішні органи мумії дивовижним чином збереглися – воістину їх зовсім не зачепило гниття, за винятком ділянок, які зазнали деформації або тліну через ушкодження скам'янілої поверхні тіла. Подібність стану нутрощів мумії та фіджійця, котрий нещодавно загинув, була такою різкою, що видатний лікар не міг оговтатися від подиву. Досконале збереження вибалушених від жаху очних яблук було просто надприродним, але визначити достеменно ступінь їхнього скам'яніння виявилось справою вкрай скрутною.

О пів на четверту розкрили череп, і за десять хвилин уся наша ошелешена група заприсяглася вічно зберігати таємницю, яка могла бути викладена лише в таких секретних документах, як цей рукопис. Навіть обоє журналістів охоче приєдналися до цієї присяги.

Бо після розтину черепа мумії вдалося виявити її живий, ще пульсуючий мозок.

Що приносить місяченько

Ненавиджу місяць, адже боюся, що він може звичну й улюблену мізансцену, вихопивши її з мороку, перетворити в чужу й огидну.

Того примарного літа місяць затьмарив усе над старим садом, в якому я блукав. Саме те примарне літо дурманних квітів і вологих водоростей принесло дикі багатобарвні марева. І поки я швендяв уздовж дрібного кристалічного потоку, то побачив незвичні брижі, легко оповиті жовтим світлом, так, начебто ті безтурботні води текли неспокійним плином до невідомих океанів, яким не знайшлося місця в нашому світі. Тихі й іскристі, яскраві й зловісні, ті прокляті місяцем води квапилися, а я не знав куди: лише білі квіти лотоса, що стороняться берегів, зривав дурманний нічний вихор один за одним, і, кружляючи в розпачі, вони падали в потік (жахливо далеко під кривобоком, різьбленим мостом), озираючись назад зі зловісним смиренням спокійних і мертвих облич.

І поки, топчучи сонні квіти незграбними ногами, я мчав уздовж берега, божеволіючи від страху перед невідомими створіннями і спокусливими мертвими суцвіттями, я побачив сад, у світлі місяця нескінченний, в якому вдень спиналися стіни – лише дерева, квіти й кущі, кам'яні ідоли й пагоди, вигини потоку, що світиться жовтим: між трав'янистих берегів і під химерним мармуровим мостом. А губи мертвих суцвіть лотоса сумно шепотіли. Вони кликали мене за собою, закликали не зупинятися, поки струмок не стане річкою і не поєднається (серед боліт із хиткими очеретами й мілинами з блискучим піском) із узбережжям величезного й безіменного моря.

Над тим морем сяяв сповнений ненависті місяць, і химерні запахи множилися над безгучними хвилями. Я палко мріяв про тенета – позаяк бачив, як у хвилях зникали суцвіття лотоса – щоб виловити суцвіття і дізнатись від них таємниці, які місяць приніс у ніч. Але коли світило просунулося на захід, а від похмурого узбережжя відлинули безгучні хвилі, я бачив у тому світлі, що хвилі більше не приховують старі шпилі й прикрашені зеленими водоростями білі колони. Я знав, що сюди, до цього затонулого міста, прибувають усі мерці, і тремтів, не прагнучи більше спілкуватися із суцвіттями лотоса.

Проте, побачивши далеко в морі чорного кондора, що спускається з небес відпочити на величезному рифі, я був схильний розпитати його, щоб дізнатися про тих, кого знав, коли вони все ще були живими. Ось про що я спитав би кондора, якби він був не настільки далеко, але він був-таки задалеко, ледь помітно наблизившись майже впритул до гігантського рифу.

Так я спостерігав за потоком, що линув під спадним місяцем, бачив блискучі шпилі, вежі та дахи мертвого, залитого водою міста. І поки я споглядав, ніздрі намагалися затулитися, опираючись нудотному запаху мертвого світу. У цьому загубленому і забутому місці і справді зібрали всю плоть із кладовищ, зібрали, щоб одутлі морські хробаки її гризли й наситилися нею.

Над цими жахіттями зависнув лиховісний місяченько... Проте хробакам, аби харчуватися, місяць не потрібен. І поки я витріщався на хвилі, що тягнуться від хробаків, що звиваються внизу, я відчув холод, що прийшов здалеку, звідти, де кружляв кондор (так, наче моя плоть злякалася, перш ніж очі помітили саму причину страху).

Лише тіло недовго тремтіло без причини, я звів погляд і побачив, що води відкотилися, оголивши велику частину величезного рифу, чий краєчок я бачив раніше. І тоді я побачив риф – лише чорну базальтову корону жахливого створіння, чие величезне чоло тепер виднілося в тьмяному місячному сьайві і чий огидні ратиці, либонь, топтали мул милями нижче. Я верещав, волав, поки раніше приховане обличчя не піднялося з води, і поки приховані раніше очі не ковзнули геть від того зрадницького жовтого місяченька, що пильно витріщався на мене.

І, щоб уникнути цього безжального створіння, я з насолодою рішуче пірнув у смердючі води, де серед порослих бур'янами стін і затонулих вулиць товсті морські хробаки бенкетували на трупі світу.

Похований із фараонами (У співавторстві з Гаррі Гудіні)

I

Таємниця вабить таїну. З того часу, як я став дуже популярним як виконавець неймовірних трюків у манері Гаррі Гудіні, я постійно потрапляю у різного штибу загадкові історії, які публіка, знаючи мій фах, пов'язує з моїми інтересами й уподобаннями. Іноді ці історії цілком безневинні й тривіальні, часом глибоко драматичні й захопливі, насичені фатальними й небезпечними пригодами, а інколи навіть змушують мене заглиблюватися в обширні наукові й історичні дослідження. Багато про що я вже розповідав і розповідатиму надалі, нічого не приховуючи. Але є один випадок, про який я завжди теревеню з великою нехіттю, і якщо тепер маю намір це зробити, то лише за наполегливими і настирливими проханнями видавців цього журналу, до яких долинули неясні чутки про цю історію від інших членів моєї родини.

Цю подію я дотепер зберігав у таємниці. Вона сталася чотирнадцять років тому під час моїх відвідин Єгипту як пересічного туриста. Я мовчав про неї з кількох причин. По-перше, мені не хотілося оприлюднювати деякі факти й обставини, безумовно правдиві, про які навіть не здогадуються хмари туристів, котрі штурмують піраміди, і які ретельно приховує влада Каїра, хоча вона, звісно, не може про них не знати. По-друге, мені якось незручно викладати інцидент, де таку важливу роль відіграла моя власна невгамовна фантазія. Чи відбувалося те, свідком чого я був або вважаю, що був насправді, достеменно сказати неможливо. Швидше те, що трапилося, необхідно розглядати як наслідок моїх тодішніх студій у царині єгиптології й нав'язаних ними міркувань, до яких мене до того ж природним чином підштовхувало навколишнє оточення. Підігріта цими причинами уява в поєднанні з порушеннями виявилася результатом реальної події, що була жакливою вже сама по собі. Усе це, без сумніву, й призвело до жакіття, яким увінчалася та фантастична ніч, що залишилася далеко в минулому.

У січні 1910 року, відпрацювавши за контрактом в Англії, я уклав угоду на турне театрами Австралії. Умови договору надавали мені можливість самому вибрати терміни поїздки, й я вирішив скористатися нагодою та подався в своєрідну подорож, до яких дуже ласий. Разом із дружиною ми здійснили приємну морську прогулянку уздовж континенту і, діставшись до Марселя, сіли на пароплав «Мальва» компанії «П. й О. Стімер», який тримав курс на Порт-Саїд, звідки я мав намір почати екскурсію головними історичними пам'ятками нижнього Єгипту й уже потім вирушати до Австралії. Вояж був дуже приємним, зокрема й через кілька кумедних для розслідування обставин, від яких жоден ілюзіоніст не застрахований навіть тоді, коли перебуває на відпочинку. Я намірявся тримати своє ім'я в таємниці, щоб під час мандрівки мене ніхто не турбував. Але серед пасажирів виявився один факір, чий наполегливі потуги приголомшити пасажирів демонстрацією цілком пересічних вивертів були настільки сміховинними, що я не зміг утриматися від спокуси поставити його на місце і повторив ті ж фокуси з набагато більшим професіоналізмом. У результаті моє інкогніто було безнадійно зруйноване. Я розповідаю про це не заради пиhi, але через усі ті наслідки, що їх спричинила моя необачність і які мені варто було передбачити, перш ніж викривати себе перед цілою юрмою туристів, готових миттю розсіятися долиною Нілу. Куди б я відтепер не прямував, мене всюди обганяла моя слава, позбавляючи нас із дружиною спокою й затишку, яких ми так прагнули. Подорожуючи в пошуках дивовиж, я сам часто ставав об'єктом розглядання як якась чудасія.

Вирушивши до Єгипту за яскравими й містичними враженнями, ми неабияк розчарувалися, коли після прибуття до Порт-Саїда побачили лише невисокі піщані дюни, буйки, що плавали на мілководді, і типове європейське містечко, де все було нудним і нецікавим, за винятком хіба величезної статуї де Лессепса⁹. Тим дужче охопило нас бажання побачити щось, що більше заслуговує на увагу, і порадившись, ми вирішили не зволікаючи їхати до Каїра, до пірамід, а звідти – до Александрії, де можна буде сісти на корабель, що відпливає до Австралії, а мимохідь оглянути всі ті греко-римські пам'ятки, якими тільки зможе похвалитися ця стародавня метрополія.

Подорож потягом минула ще якимось стерпно. Усього чотири з половиною години, але за цей час ми встигли побачити значну частину Суецького каналу, вздовж якого залізниця тягнеться до самої Ісмаїлії, а трохи згодом і зачепити Стародавнього Єгипту, краєм ока черкнувши канал із прісною водою, викопаний ще в епоху Середнього царства і лише нещодавно відновлений. Аж ось, нарешті, і Каїр замерехтів у згуслих сутінках і постав перед нами, як якесь сузір'я, тьмянний відблиск якого перетворився на сліпуче сяйво, коли ми прибули на грандіозний центральний вокзал. І знову нас спіткало розчарування, бо все, що ми побачили, виявилось європейським, якщо не брати до уваги одягу й облич. Нудний підземний перехід провадив на майдан, загачений екіпажами, таксі й трамваями і залитий яскравим сяйвом електричних вогнів на височенних будівлях, а той театр, в якому мене марно вмовляли виступити і куди я згодом потрапив як глядач, незадовго до нашого приїзду перейменували на «Американський космограф». Маючи намір зупинитися в готелі «Шепард», ми гукнули таксі й помчали широкими проспектами з фешенебельною забудовою; і серед комфорту, що оточив нас у готелі (в основному англо-американського взірця), серед усіх цих ліфтів і бездоганних офіціантів у ресторані чарівний Схід із його сивою давниною уявлявся нам чимось нескінченно далеким.

Однак уже наступного дня ми із задоволенням поринули в саму гущу атмосфери «Тисячі й однієї ночі», і в лабіринті вулиць, в екзотичних контурах Каїра на тлі неба, здавалося, знову ожив Багдад Гаруна аль-Рашида. Звіряючись за Бедкером¹⁰, ми оминули сади Езбекії й рушили вулицею Мускі на схід, у бік кварталів, заселених корінними мешканцями. Досить скоро ми опинилися в руках енергійного чичероне, і, незважаючи на всі пізніші метаморфози, маю визнати, що він-таки був майстром своєї справи.

Тоді я ще не тямив, якої хиби припустився, не звернувшись у готелі за послугами офіційного гіда. Тепер перед нами стояв чисто поголений, порівняно акуратний жевжик із дивно глухим голосом. Він скидався на фараона і назвався Абдулом Раїсом ель-Дрогманом. Було очевидно, що він – великий авторитет серед інших представників свого ремесла. Правда, в поліції нам потім повідомили, що чоловіка з таким ім'ям вони не знають, що слово «раїс», вочевидь, є частиною звернення до будь-якої шанованої людини, а Дрогман – це, без сумніву, не що інше, як спотворена форма слова «драгоман», яким називають керівника туристичних груп.

Абдул показав нам такі дива, про які ми раніше лише читали і мріяли. Старий Каїр уже сам по собі – місто-казка і місто-мрія: лабіринти вузьких вуличок, оповитих таємничими пахощами; балкони найвибагливіших форм, що сходяться майже впритул над вимощеними бруківкою вулицями; цілком азійський вир вуличного руху з його багатомовним галасом, клацання батогів, торохтіння бричок і скрипіння підвод, дзенькіт монет і репетування віслюків; калейдоскоп строкатого одягу, тюрбанів, чадр і фесок; водоноси і дервіші, собаки та кішки, ворожки і циркульники; і, перекриваючи всі інші звуки, голосіння сліпих жебраків, котрі скорчилися в

⁹ *Фердинанд Лессепс* (1805–1894) – французький інженер, підприємець і дипломат, організатор спорудження Суецького каналу.

¹⁰ *Карл Бедкер* (1801–1859) – німецький видавець, котрий заснував 1827 року в Кобленці видавництво путівників по різних містах і країнах. Відомим за життя його зробили неперевершена достовірність і видавнича якість путівників, що носять його ім'я.

своїх нішах, і тужливі азани¹¹ муедзинів на мінаретах, що тонко стриміли на тлі яскравого, бездоганно синього неба.

Не менш привабливими виявилися і вкриті базарні ряди, де до того ж було не так гамірно. Прянощі, парфуми, ароматичні кульки, килими, шовки, мідь; старий Махмуд Сулейман сидить, схрестивши ноги, посеред своїх сусідів із ароматичними смолами, поруч юнаки, котрі весело теревеняють і товчуть зерна гірчиці в заглибині капітелі давньоримської класичної колони коринфського ордеру, завезеної сюди, ймовірно, із сусіднього Геліополя, де розміщувався один із трьох легіонів імператора Августа. А ще мечеті й музей – ми оглянули їх усі, і заледве зберегли свій піднесений арабський настрій, коли мало не піддалися темним чарам Єгипту фараонів, безцінні скарби якого пропонував нашій увазі музей. Більше ми наразі не шукали, а тому зосередили свою увагу на середньовічній сарацинській розкоші халіфів, пишних надгробках-мечетях, що складають помпезний феєричний некрополь на краю Аравійської пустелі.

Наостанок Абдул повів нас по Шаріа-Мухаммед-Алі до старовинної мечеті султана Гасана і воріт Баб-ель-Азабу з вежами обабіч, відразу за якими прохід між двох стін, що круто здіймаються, провадить до величної цитаделі, яку звів сам Саладін із блоків зруйнованих пірамід. Сонце вже заходило, коли ми піднялися на цю кручу; обійшли навколо сучасну мечеть Мухаммеда Алі і, зупинившись біля парапету, окинули поглядом із запаморочливої висоти чарівний Каїр, весь у золоті різьблених куполів, повітряних мінаретів і сліпучих садів.

Високо над містом здіймався величезний романський купол нового музею, а за ним, по інший бік загадкового жовтого Нілу, батька часів і династій, зачаїли вічну загрозу хвилясті піски Лівійської пустелі, що переливаються всіма барвами веселки та стережуть темні таємниці століть.

Услід за багряним заходом припхався пронизливий холод єгипетської ночі. Споглядаючи сонце, що балансує на краю світу, як той стародавній бог Геліополя Ра-Горахті¹², або Сонце горизонту, ми чітко розрізнили на тлі червоної заграви зловісні обриси пірамід Гізи, цих давніх гробниць, на яких на той час, коли Тутанхамон сховався на золотий престол у далеких Фівах, уже лежав пил тисячоліть. І тоді нам стало ясно, що Каїра сарацинського з нас годі, і настав час торкнутися потаємних таємниць Єгипту предковічного чорного Хем Ра, а також Амона, Ізиди й Осиріса.

Експерсія до пірамід відбулася наступного дня. Сівши у «Вікторію», ми перетнули острів Гезіра з його гігантськими лебахіями і невеликим англійським містечком виїхали на західний берег. Звідти ми помчали спершу між двох рядів значної висоти лебахій, а потім повз великий зоологічний сад у бік Гізи, передмістя Каїра, де згодом спорудили міст, що сполучає Гізу безпосередньо з Каїром. Завернувши в глиб країни по Шаріа-ель-Харам, ми минули дільницю дзеркально-гладких каналів і убогих тубільних селищ, і ось, нарешті, попереду замаячила мета наших пошуків, проступаючи крізь світланковий серпанок і відбиваючись у перевернутому вигляді у придорожніх калюжах. Воїстину, сорок століть витріщалися тут на нас згори донизу, як казав Наполеон своїм солдатам.

Дорога злетіла круто вгору, і незабаром ми досягли пункту пересадки між трамвайною станцією і готелем «Мена-гаус». Ми не встигли й озирнутися, як наш провідник уже роздобув квитки на відвідини пірамід і знайшов спільну мову з натовпом галасливих і агресивних бедуїнів, котрі жили в сусідньому селищі, злиденному і брудному, і чіплялися до всіх мандрівників. Абдул тримався з гідністю і не лише не підпустив нікого до нас, а й навіть роздобув у них кілька чудових верблюдів для мене і дружини й віслюка для себе, а також винайняв групу хлопчаків і дорослих чоловіків як погоничів для наших тварин. Усе це виглядало, втім, абсолютно

¹¹ *Азан* – заклик на молитву в мусульман.

¹² *Ра-Горахті* – синкретичне божество Сонця в давньоєгипетській міфології, суміш образів богів Ра та Горахті (Гора).

зайвим, та до того ж і недешевим, бо відстань, яку нам треба було подолати, була настільки мізерною, що ми цілком могли б обійтися й без верблюдів. Але ми не пошкодували про те, що збагатили свій досвід їздою на такому не надто зручному засобі пересування пустелею.

Піраміди Гізи розмістилися на високому скелястому плато по сусідству з найпівнічнішим із царських і аристократичних некрополів, збудованих в околицях тепер уже не існуючого міста Мемфіс, яке розкинулося на тому ж березі Нілу, що й Гіза, але дещо південніше, і процвітало в період між 3400 і 2000 роками до Різдва Христового. Найбільша з пірамід, так звана Велика піраміда, стоїть ближче за всіх інших на сучасному шляху. Її звів фараон Хеопс, або Хуфу, близько 2800 року до Р. Х.; її висота становить понад 450 футів. На північний захід від неї в один ряд стоять піраміди Хефрена і Мікеріна. Першу з них спорудили через покоління після піраміди Хеопса, вона має трохи меншу висоту, хоча й здається вищою через те, що встановлена на височині. Піраміда Мікеріна, збудована близько 2700 року до Р. Х., значно поступається висотою двом першим. На схід від другої піраміди, на самому краю плато, височіє жахливий Сфінкс – німий, загадковий і обтяжений мудрістю тисячоліть. Він стоїть тут із заповітних часів, і ніхто не знає, яким був його первісний вигляд, адже в правління фараона Хефрена риси його обличчя змінили з метою надати їм схожості з обличчям його вельможного реставратора.

По сусідству з трьома великими пірамідами стояли також безліч другорядних пірамід; частина їх збереглася, від іншої залишилися лише жалюгідні сліди. Крім цього, всі плато поцятковані могилами представників нижчого, ніж царський, сану. Ці гробниці спершу були глибокими поховальними ямами або камерами, з установленими над ними кам'яними штабами, спорудами у формі лавок. Надгробки такого стибу виявили і в інших некрополях Мемфіса. Їхнім зразком можна вважати надгробок Пернеба, виставлений у Метрополітен-музеї в Нью-Йорку. У Гізі, однак, усі видимі сліди штаба або знищив час, або їх розікрали мисливці за старожитностями, і лише висічені в скелястому ґрунті камери, одні з яких, як і раніше, засипані піском, а інші розчищені археологами, свідчать про те, що тут колись були поховання. З кожною могилою сполучалася своєрідна каплиця, де жерці й рідня пропонували їжу й молитву. Вони вірили, що молитва, яка витає над покійником, це його життєвий початок. Каплиці малих гробниць розміщувалися в уже згаданих надбудовах-штабах; а поховальні каплиці пірамід, в яких покоївся царський прах фараонів, були ніби окремі храми, кожен із яких розташовувався на схід від своєї піраміди і сполучався доріжкою з доволі помпезним парадним входом із пропілеями, які розмістилися на краю скелястого плато.

Вхід до храму другої піраміди, майже похований під піщаними заметами, зяє своєю бездонною глибочінню на південний схід від Сфінкса. Традиція наполегливо називає ці руїни Храмом Сфінкса, що, може, й справедливо, якщо, певна річ, обличчя Сфінкса насправді демонструє справжнє зображення Хефрена, будівничого другої піраміди. Найжахливіші чутки поширюють про те, як виглядав Сфінкс до Хефрена, але якими б не були початкові риси його обличчя, правитель замінив їх своїми власними, щоб люди могли дивитися на колоса не сіпаючись.

Саме у величезному вхідному храмі неподалік від Сфінкса і знайшли діоритову скульптуру Хефрена в натуральну величину. Тепер її зберігають в Єгипетському музеї. А я стояв перед нею, охоплений побожним тремтінням. Не знаю, чи розкопали цю споруду до цього дня, але тоді, 1910-го, його велика частина ще залишалася під землею, і вхід туди на ніч надійно замикали. Розкопками займалися німці, тож цілком можливо, що довести справу до кінця їм завадила війна або щось інше. З огляду на те, що довелося пережити мені самому, а також деякі побрехеньки, поширені серед бедуїнів, майже невідомі й уже у будь-якому разі не прийнятні на віру в Каїрі, я багато віддав би за те, щоб дізнатися, чим скінчилася історія з одним колодязем у поперечній галереї, де свого часу виявили скульптури фараона в достатньо дивному сусідстві зі скульптурами бабуїнів.

Дорога, якою ми просувалися на верблюдах того ранку, описувала круту дугу, оминаючи дерев'яну будівлю поліцейного відділку, пошту, аптеку й крамниці по ліву руку від нього, а потім завертала на південь і далі на схід, роблячи таким чином повний вигин й одночасно підіймаючись на плато, тож ми навіть не помітили, як опинилися віч-на-віч із пустелею, з підвітряного боку від Великої піраміди. Неначе якийсь циклоп збудував грандіозну споруду, східну грань якої ми зараз оминали, витріщаючись на долину з малими пірамідами, що простирається далеко вниз. Ще далі, на схід від цих пірамід, поблискував вічний Ніл, а на захід від них мерехтіла вічна пустеля. Зовсім поруч із нами загрозливо височіли три головні піраміди. У найбільшій із них було цілком відсутнє зовнішнє облицювання, й оголилися величезні брили, що становлять її основу. У двох інших тут і там виднілися добре підігнані шматки облицювання, завдяки якому вони свого часу виглядали дуже гладкими й акуратними.

Ми спустилися до Сфінкса і застигли перед ним, неспроможні зронити ні слова, неначе зачаровані його важким незрячим поглядом. На його могутніх кам'яних грудях ледь вирізнявся символ Ра-Горахті, за зображення якого помилково приймали Сфінкса в епоху пізніх династій, і хоча табличка між величезними лапами чудовиська була вкрита піском, ми згадали слова, написані на ній Тутмосом IV, і про марево, що відвідало його, коли юнак був спадкоємцем престолу. З цього моменту посмішка Сфінкса стала вселяти в нас неусвідомлений жах, і в нашій пам'яті спливали легенди про підземні переходи під велетнем, що тягнуться глибоко-глибоко донизу, в такі безодні, про які навіть страшно подумати, безодні, пов'язані з таємницями давнішими, ніж той Єгипет, що його розкопують сучасні археологи, і мають зловісний стосунок до існування в стародавньому пантеоні Нілу потворних богів із головами тварин. Саме цієї миті я вперше задав собі дурне запитання, все жаске значення якого прояснилося лише багато годин потому.

Тим часом до нас стали долучатися й інші туристи, і ми пройшли до похованого під горами піску Храму Сфінкса. Він розташований за п'ятдесят ярдів на південний схід від велетня, і я вже згадував його як парадний вхід до коридора, що провадить до поховального храму Другої піраміди, розташованого на плато. Значна частина храму все ще залишалася нерозкопаною, і хоча нас провели сучасним коридором до алебастрової галереї, а звідти – до вестибюля з колонами, я став підозрювати, що Абдул і місцевий служитель-німець показали нам далеко не все, що заслуговувало на увагу. Потім ми здійснили традиційну прогулянку плато з пірамідами, в ході якої оглянули Другу піраміду з характерними руїнами поховального храму на схід від неї. Третю піраміду з її мініатюрними південними супутницями і зруйнованим східним храмом; кам'яні надгробки і могили представників четвертої і п'ятої династій; і, нарешті, знаменита гробниця Кемпбелла, що зяяла чорним проваллям у п'ятдесят три фути завглибшки, із саркофагом, що затаївся на дні. Один із наших погоничів очистив його від піску, спустившись у запаморочливу безодню на линві.

Раптом до нас долинули зойки з боку Великої піраміди, де групу туристів буквально тримала в облозі юрма бедуїнів, котрі навперебій пропонували продемонструвати швидкість у пробіжках на вершину піраміди і назад. Рекордний час для такого підйому і спуску, подекують, становить сім хвилин, однак декотрі добре треновані шейхи із синами запевняли нас, що зможуть укластися в п'ять, якщо тільки їм запропонують, так би мовити, необхідний стимул у вигляді щедрого бакшишу.

Ніякого стимулу вони не отримали, зате Абдул на наше прохання завів нас на вершину піраміди, звідки відкривався неперевершено величний вигляд не лише на Каїр, що вирізнявся на віддалі на тлі фортечної стіни золотисто-лілових пагорбів, які утворюють таку собі корону для нього, але і на всі піраміди в околицях Мемфіса від Абу-Роаш на півночі до Дашура на півдні. Саккарська ступінчаста піраміда, яка є перехідною формою між невисокою штабою і власне пірамідою, спокусливо чітко вимальовувалася в далечині серед пісків. Саме поряд із цією перехідною спорудою свого часу виявили знамениту гробницю Пернеба, тобто більше,

ніж за чотириста миль на північ від рівнини Фів, де лежить Тутанхамон. І я вкотре вже немов онімів, охоплений невимовним тремтінням. Глибока давнина, що підступає з усіх боків, і таємниці, які, здавалося, зберігала в собі й плекала кожна з цих пам'яток старовини, сповнили мене таким благоговінням і почуттям нескінченності, яких я ніколи раніше не відчував.

Утомлені сходженням і надокучливими бедуїнами, поведінка яких виходила за межі будь-якої пристойності, ми вважали за щастя позбутися нудних і втомливих екскурсій в середину пірамід, куди вели дуже тісні й задушливі проходи, якими можна було пересуватися лише навкарачки. Тим часом на наших очах кілька особливо витривалих туристів готувалися до відвідин найбільшого з меморіалів піраміди Хеопса. Заплативши з лишком і відпустивши свій місцевий ескорт, ми пустилися в зворотний шлях під спекотним післяполуденним сонцем і опікою вірного Абдула Раїса. І тільки пройшовши половину шляху, пошкодували про свою недопитливість. Бо про нижні коридори пірамід, коридори, про які не згадують у путівниках, розповідали найфантастичніші чутки. Відомо було також те, що археологи, котрі відкрили ці коридори й узялися за їхнє обстеження, тут же заблокували входи до них і тепер тримають місце, де вони є, в таємниці.

Природно, усі ці плітки були здебільшого безпідставними, принаймні на перший погляд. І все ж та завзятість, із якою наполягали на забороні на відвідини пірамід ночами, а найбільше нижніх ходів і крипти Великої піраміди незалежно від часу доби, спонукала до певних роздумів. Утім, що стосується другої заборони, то її причиною, ймовірно, слугувало застереження, що психологічний вплив на відвідувача може виявитися занадто відчутним. Бідолаха, котрий зігнувся в три погібелі, почуватиметься ніби похованим під гігантською кам'яною горою, де єдиний зв'язок із зовнішнім світом – вузький тунель, яким можна пересуватися лише повзком і вхід у який будь-якої миті може бути завалений у результаті випадковості або через злостиві дії. Одним словом, усе це виглядало настільки загадково й інтригуюче, що ми вирішили за першої ж нагоди ще раз навідати ті піраміди. Мені ця нагода випала набагато швидше, ніж я міг сподіватися.

Того ж вечора, коли наші супутники, трохи потомлені напруженою програмою дня, влаштувалися на відпочинок, ми з Абдулом пішли пройтися мальовничими арабськими кварталами. Я вже милувався ними при світлі дня, і мені аж свербіло дізнатися, як виглядають ці вулиці й базари в сутінках, коли чергування соковитих густих тіней із м'якими західними променями має лише підкреслювати їхню чарівність і ефемерність. Натовпи перехожих рідшали, але в місті було, як і раніше, велелюдно. Проходячи базаром мідників Сукен-Накхасін, ми натрапили на компанію бедуїнів-гульгіпак, котрими, за всіма ознаками, верховодив зухвалий чоловік з грубими рисами обличчя і в хвацько зсунутій набакир фесці. Він іще здалеку нас помітив, і судячи з погляду, аж ніяк не доброзичливого, яким він обдарував Абдула, мого вірного провідника тут добре знали, ймовірно, його вважали глузливым і зарозумілим.

Можливо, молодика обурювала та дивна копія напівпосмішки-напівсмішка Сфінкса, яку я сам доволі часто помічав на обличчі Абдула і яка викликала в мені цікавість у поєднанні з роздратуванням; а може, йому був неприємний глухий, ніби змагальний резонанс голосу мого провідника. Як би там не було, обмін лайками і згадуванням імен рідних і близьких відбувся негайно і був доволі жвавим. Цим, однак, справа не скінчилася. Алі Зіз, як назвав Абдул свого кривдника, коли не вживав вигадливіших прізвиськ, став смикати мого супутника за халат, той не забарився з відповідною дією, й ось уже обоє ворогів самовіддано лупцювали один одного. Ще трохи, і зовнішній вигляд суперників неабияк зіпсувався б, тим більше, що вони вже втрапили свої головні убори, які є предметом священних гордошів обох, аж тут втрутився я і силою розборонив забіяк.

Спершу обидві сторони не вельми прихильно поставилися до моїх дій, однак, урешті-решт, нехай не мир, але перемир'я таки відбулося. Опоненти в похмурій мовчанці стали приводити до ладу свою одягу. Трохи охолонувши, кожен із них набув шляхетного вигляду,

така різка зміна ще й як вражала. Потім вороги уклали своєрідну угоду честі, яка існує в Каїрі, як я незабаром дізнався, за традицією, освяченою століттями. Відповідно до домовленості суперечку необхідно було залагодити за допомогою нічного поєдинку на п'ястуках на вершині Великої піраміди, коли мине достатньо часу після відходу останнього аматора перегляду пірамід при місячному сяйві. Кожен із дуелянтів зобов'язувався привести із собою секундантів, поєдинок мав розпочатися опівночі і складатися з кількох раундів, проведених в якомога цивілізованішій манері.

Багато було в згаданих умовах такого, що викликало в мені жвавий інтерес. Дуель вже сама по собі обіцяла бути не просто яскравим, але й унікальним видовищем, а коли я уявив собі сцену боротьби на цій стародавній горі, що височіє над допотопним плато Гізи, при блідому сяйві місяця, моя уява розпалася ще дужче, змусивши затремтіти в мені кожну жилку. Абдул охоче погодився узяти мене в число своїх секундантів, і весь вечір ми нишпорили з ним услякими кублами у дуже підозрілих дільницях міста, переважно в північно-східній частині садів Езбекії, де він виловлював по одному запеклих головорізів і формував із них добірну зграю, яка мала стати, так би мовити, тлом баталії. Уже минула дев'ята, коли наша компанія верхи на віслюках, названих на честь таких правителів і іменитих гостей Єгипту, як Рамзес, Марк Твен, Дж. П. Морган і Мінніага¹³, неквапливо рушила лабіринтами вулиць, минаючи то східні, то європейські квартали. По мосту з бронзовими левами ми перетнули каламутні води Нілу, помережані лісом шогл, і замисленим легким галопом попрямували обсадженою лебахіями дорогою, що веде до Гізи. Наш шлях тривав трохи більше двох годин. Підїжджаючи до потрібного місця, ми зустріли залишки туристів, котрі поверталися до Каїра, і привітали останній трамвай, що йшов туди ж. Нарешті ми залишилися віч-на-віч із ніччю, минулим і місяцем.

А потім перед нами вирости лячні гори пірамід. Здавалося, вони таїли в собі якусь споконвічну загрозу, чого я не помітив раніше, при денному світлі. Тепер же навіть найменша з них містила в собі якийсь натяк на щось потойбічне. Утім, хіба не в цій саме піраміді за часів шостої династії поховали царицю Нітокріс, підступну Нітокріс, котра якось запросила всіх своїх ворогів до себе на бенкет до храму під Нілом і втопила гостей, наказавши відкрити шлюзи? Я згадав, що про Нітокріс серед арабів розповідають дивні побрехеньки і що за певних фаз місяця вони оминають Третю піраміду. Та й чи не цю царицю мав на увазі поет Томас Мур, коли складав такі рядки (їх люблять повторювати човнярі Мемфіса):

*Підземна німфа щось ховає
В криївках в водах-дармоїдах.
Коштовні камені та перли має
Володарка своєї піраміди.*

Хоча ми і поспішали, та Алі Зіз і його прибічники виявилися спритнішими. Ми ще здалеку помітили їхніх віслюків: силуети тварин чітко вирисовувалися на тлі пустельного плато. Замість того, щоб прошкувати прямою дорогою до готелю «Мена-гаус», де нас могла побачити і затримати сонна і не надто злісна поліція, ми завернули до Кафрел-Хараму, убогого тубільного селища, розташованого поруч із Сфінксом, що слугувало місцем стоянки для віслюків Алі Зіза. Брудні бедуїни прив'язали верблюдів і віслюків у кам'яних гробницях почту Хефрена, а потім ми видерлися скелястим схилом на плато і пісками пройшлися до Великої піраміди. Араби гучним роєм обсіпали її з усіх боків і стали підійматися стертими кам'яними сходами. Абдул Раїс запропонував мені свою допомогу, але я не мав у ній потреби.

¹³ *Джон Пірпонт Морган I* (1837–1913) – американський підприємець, банкір і фінансист; Мінніага – округ у штаті Південна Дакота (США).

Майже кожен, хто мандрував Єгиптом, знає, що споконвічна вершина піраміди Хеопса поїдена століттями, в результаті чого залишився плаский майданчик у дванадцять ярдів периметром. На цьому крихітному острівці ми і розмістилися, утворивши ніби живий ринг, і вже за кілька секунд блідий місяць пустелі сардонічно щирився на поєдинок, який, якщо не брати до уваги характеру вигуків із боку уболівальників, цілком міг би відбуватися в будь-якому американському спортивному клубі нижчої ліги. Тут так само, як і в нас, не відчувалося нестачі у заборонених прийомах, і, на моє не цілком дилетантське око, практично кожен випад, удар і фінт волав про те, що супротивники не вирізняються розбірливістю в методах. Усе це тривало дуже недовго, і, незважаючи на свої сумніви щодо використаних прийомів, я відчув щось на кшталт гордоців за свою власність, коли Абдула Раїса оголосили звитящем.

Примирення відбулося з блискавичною швидкістю, і серед обіймів, пиятик і співів, що сталися опісля, я був готовий засумніватися в тому, що сварка була справжньою. Як не дивно, але мені також здалося, що я більшою мірою приковую до себе увагу, ніж колишні антагоністи. Користаючись зі своїх скромних пізнань в арабській, я виснував із їхніх слів, що вони плещуть язиками про мої професійні виступи, на яких я демонструю своє вміння звільнитися від найміцніших пут і вибиратися з імпровізованих казематів. Манера, в якій вели диспут, вирізнялася не лише дивовижною обізнаністю про всі мої подвиги, але й явною недовірою і навіть ворожістю до них. Тільки тепер я поступово став усвідомлювати, що стародавня єгипетська магія не зникла без сліду, але залишила після себе уривки таємних окультних знань і жрецької культової практики, що якось збереглися серед фелаків у формі забобонів настільки міцних, що спритність будь-якого заїжджого фіглярра або фокусника викликає у них справедливий образ і береться під сумнів. Мені знову впала в вічі різюча схожість мого провідника Абдула з давньоєгипетським жерцем, або фараоном, або навіть усміхненим Сфінксом, я знову почув його глухий, утробний голос, і мною зателіпало.

Саме цієї миті, ніби на підтвердження моїх думок, і сталося те, що змусило мене проклинати ту довірливість, із якою я брав події останніх годин за чисту монету, тоді як вони влаштували справжнісіньку виставу, до того ж дуже неоковирну. Без попередження (гадаю, за сигналом, який непомітно подав Абдул) бедуїни накинулися на мене всією юрбою, і незабаром я вже був сповитий по руках і ногах, і так міцно, як мене не в'язали жодного разу в житті ні на сцені, ні поза нею.

Я пручався, скільки міг, але дуже скоро переконався, що одному мені не вислизнути від двадцятьох із гаком дужих дикунів. Мені зв'язали руки за спиною, зігнули до краю ноги в колінах і намертво скріпили між собою зап'ястя і щиколотки. Бريدка шмата у роті й пов'язка на очах доповнили всю картину. Після цього араби закинули мене собі на плечі і стали спускатися з піраміди. Мене підкидало при кожному кроці, а зрадник Абдул невтомно кепкував із мене. Він знущався і глумився від душі; запевняв мене своїм утробним голосом, що дуже скоро мої магичні сили пройдуть превелике випробування, котре зіб'є з мене пиху, якої я набув у результаті успішного проходження крізь усі випробування, які мені пропонували в Америці й Європі.

– Єгипет, – нагадав він мені, – старий, як світ, і таїть у собі безліч загадкових первозданих сил, незбагнених для наших сучасних знавців, усі хитрощі котрих спіймати тебе в пастку настільки дружно провалилися.

Як далеко і в якому напрямку мене тягнули, не знаю. Моє становище виключало будь-яку можливість правильної оцінки. Безумовно можу сказати хіба одне: відстань не могла бути значною, позаяк ті, хто мене несли, жодного разу не додали кроку, і водночас я перебував у підвішеному стані на диво недовго. Ось саме ця приголомшлива стислість пройденого шляху і змушує мене сіпатися щоразу, коли думаю про Гізу й її плато; сама думка про близькість до щоденних туристичних маршрутів того, що існувало тоді й, мабуть, існує дотепер, кидає мене в холодний піт.

Та жахлива аномалія, про яку я розповідаю, проявилася не відразу. Опустивши мене на пісок, шахраї об'язали мені груди мотузкою, протягли мене кілька футів і, зупинившись біля ями з порепаними краями, закинули мене до неї дуже нечемним чином. Немов цілу вічність, а то й не одну, я падав, гепаючись об нерівні стіни вузького колодязя, вирубаного в скелі. Спершу я вирішив, що це одна з тих поховальних шахт, якими рясніє плато, але незабаром жахлива, майже неправдоподібна її глибина позбавила мене всіх підстав для якихось гіпотез.

Із кожною секундою весь жах пережитого мною ставав усе гострішим. Що за абсурд настільки нескінченно довго падати в діру, висічену в суцільній вертикальній скелі, і все ще не досягти центру землі! І хіба могла лінва, виготовлена людськими руками, виявитися настільки довгою, щоб захопити мене в ці пекельні бездонні глибини? Простіше було припустити, що відчуті мною почуття вводять мене в оману. Я і досі не впевнений у зворотному, адже знаю, наскільки оманливим стає відчуття часу, коли ти переміщаєшся проти своєї волі, або коли твоє тіло перебуває у викривленому стані. Цілком я впевнений лише в одному: що якийсь час я зберігав логічну зв'язність думок і не погіршував у своїй реальності й без того жахливу картину продуктами власної уяви. Найбільше, що могло статися, це своєрідна мозкова ілюзія, від якої нескінченно далеко до справжньої галюцинації.

Описане вище, однак, не має стосунку до моєї першої непритомності. Суворість випробування йшла по зростаючій, і першою ланкою в ланцюзі всіх наступних жахів стало вельми помітне збільшення у швидкості мого спуску. Ті, хто стояв нагорі й відпускав цю нескінченно довгу лінву, схоже, подесятерили свої зусилля, і тепер я стрімко летів униз, обдираючи боки об грубі стіни колодязя, що начебто навіть звужувалися. Мій одяг перетворився на лахміття, по всьому тілу сочилася кров. Відчуття від цього за своєю неприємністю перевершували навіть пекучий і гострий біль. Не менших випробувань зазнавав і мій нюх: спершу ледь уловний, але поступово посилений запах затхлості і вогкості на диво не був схожим на всі знайомі мені запахи; він містив у собі елемент прянощів і навіть пахощів, що надавало йому якогось відтінку пародії.

Потім стався психічний катаклізм. Він був жахливим, таким жахливим, що не піддається ніякому притомному опису, бо охопив усю душу цілком, не загубивши жодної її частини, яка могла б контролювати те, що відбувається. Це був екстаз жахіття і апофеоз чортівні. Раптовість зміни можна назвати апокаліптичною і демонічною: ще мить тому я стрімко падав у вузький колодязь нестерпного катування, що визвірився мільйоном іклів, а вже наступної миті я мчав, немов на крилах кажана, крізь безодні пекла; злітаючи й маневруючи, долав численні милі безмежного задушливого простору; то здіймався в запаморочливі висоти крижаного ефіру, то пірнав так, що аж дух перехоплювало, у ваблячі глибини всепожираючого смердючого вакууму... Дяка Богу, що наступне забуття вивільнило мене з пазурів свідомості, які шматували мою душу, наче гарпії, і ледь не довели мене до божевілля! Цей перепочинок, яким би він не був коротким, повернув мені сили й ясність розуму, достатні для того, щоб витримати ще більші породження вселенського шаленства, які зачаїлися, злісно щось бурмочучи на моєму шляху.

II

Лише поступово приходив я до тями після того моторошного лету крізь Стігійський простір. Процес виявився напрочуд болісним і помережився фантастичними видивами, в яких своєрідно відбилася та обставина, що я був зв'язаний. Зміст цих мрій являвся мені цілком чітко лише доти, доки я їх відчував; потім усе якось відразу потьмяніло в моїй свідомості, і подальші страшні події – реальні чи лише уявні – залишили від нього одну голу канву. Мені здавалося, що мене стискає величезна жовта лапа, волохата п'ятипала пазуриста лапа, яка висунулася з надр землі, щоб розчавити й поглинути мене. І тоді я збагнув, що ця лапа і є Єгипет. У забутті я озирнувся на події останніх тижнів і побачив, як мене поступово, крок за кроком, підступно та поволі притягує і вабить якийсь гуль¹⁴, злий дух стародавнього нільського чаклунства, що існував у Єгипті задовго до того, як з'явилася перша людина, і пробуде у ньому, коли зникне остання.

Я побачив весь жах і прокляття єгипетської давнини з її позначеними страшними відзнаками спальнями і храмами мерців. Я спостерігав за фантазмагоричними процесіями жерців із головами биків, соколів, ібісів і кішок; примарні процесії, що безперервно прошкують підземними переходами й лабіринтами, обрамленими гігантськими пропілеями¹⁵, поруч із якими людина виглядає, наче муха, і складають дивовижні жертви невідомим богам. Кам'яні колоси крокували в темряві вічної ночі, женучи табуни оскалених андросфінксів до берегів непорушно застиглих безмежних смоляних річок. І за всім цим ховалася шалена первісна лють некромантії, чорна і без форми; вона жадібно хапала мене в темряві, щоб розправитися з відлунням, що посміло її передражнювати.

У моїй пасивній свідомості відбувалася зловісна драма ненависті й переслідування. Я бачив, як чорна душа Єгипту вибирає мене, одного з багатьох, і вкрадливим шепотом закликає до себе, зачаровуючи зовнішнім блиском і чарівністю сарацинства, при цьому наполегливо штовхаючи в споконвічний жах і божевілля фараонства, в катакомби свого мертвого і бездонного серця.

Поступово марева стали набувати людської подоби, і мій провідник Абдул Раїс постав перед мене в царській мантиї з презирливою посмішкою Сфінкса на устах. І тоді я побачив, що у нього ті ж самі риси обличчя, що й у Хефрена Великого, котрий воздвигнув Другу піраміду, і змінив зовнішність Сфінкса так, аби той був схожим на нього самого, і збудував гігантський вхідний храм із його незліченними ходами, таємниці яких не знають археологи, котрі їх відкрили; про неї знають лише пісок і німа скеля. Я побачив довгу вузьку негнучку руку Хефрена, точно таку ж, як у скульптури в Єгипетському музеї, у статуї, знайденій у страшному вхідному храмі. Тепер я був вражений, що не залентував свого часу, коли помітив, що точно такі ж руки мав і Абдул Раїс... Клята рука! Вона була огидно крижаною і хотіла розчавити мене... О, цей холод і тіснота саркофага... холоднеча і важкість Єгипту допотопних часів... Ця рука була самим Єгиптом, сутінковим і замогильним... Ця жовта лапа... І про Хефрена торочать такі речі...

Тут я почав оговтуватися. У будь-якому разі тепер я вже перебував у примарній владі не цілком. Я згадав і поєдинок на вершині піраміди, і напад віроломних бедуїнів, і моторошний спуск ливною в безодню колодязя, прорубану в скелі, і скажені злети й падіння в крижаній пустелі, що виділяє гнилі пахощі. Я второпав, що лежу на сирій кам'яній підлозі і що мотузка впивається в мене з колишньою силою. Було дуже зимно, і мені здавалося, ніби мене

¹⁴ *Гуль* – істота жіночої статі з арабських міфів і казок, перевертень, що живе в пустелі, печерах, кладовищах і харчується мертвечиною, а також самотніми мандрівниками.

¹⁵ *Пропілеї* – парадний вхід, проїзд, утворений портиками і колонадами, розташованими симетрично відносно осі руху.

овіває якийсь згубний подих. Рани і садна, яких мені завдали нерівні стіни кам'яної копальні, нестерпно нили й палали, їхня хворобливість погіршувалась якоюсь особливою їдкістю згаданого протягу, і тому вже однієї спроби ворухнутися було досить, аби все моє тіло пронизало болісним пульсуючим болем.

Перевертаючись, я відчув натяг линви і виснував, що її горішній кінець, як і раніше, тягнеться на поверхню. Він ще в руках арабів чи ні, я не знав; не відав я й того, на якій глибині опинився. Я знав напевно лише одне: що мене оточує цілковитий або майже безпросвітний морок, бо жоден промінчик місячного сяйва не проникав крізь мою пов'язку. З іншого боку, я не настільки довіряв своїм відчуттям, аби усвідомлення значної тривалості спуску, яке оволоділо мною, приймати за свідчення неймовірної глибини.

Виходячи з того, що я, судячи з усього, перебував у достатньо просторому приміщенні, що має вихід на поверхню крізь отвір, розташований прямо над моєю головою, можна було припустити, що казематом для мене слугував похований глибоко під землею старовинний храм Хефрена, той, який ще називають Храмом Сфінкса; можливо, я потрапив в один із тих коридорів, які приховали від нас наші гіді в ході вранішньої екскурсії і звідки я зумів би легко вибратися, якби мені вдалося знайти шлях до замкненого входу в коридор. У будь-якому випадку мені потрібно було блукати лабіринтом, але навряд чи реальна загроза була важча за ті, в які я вже не раз потрапляв.

Насамперед, однак, треба позбутися мотузки, ганчірки й пов'язки на очах. Я думав, що ця процедура не буде для мене аж надто складною, позаяк за час моєї довгої і карколомної артистичної кар'єри набагато витонченіші експерти, ніж ці араби, випробували на мені весь світовий асортимент пут і кайданів, і жодного разу не досягли успіху в змаганні з моїми методами. Потім я раптом утямив, що коли почну звільнятися від мотузки, вона заворушиться, й араби, якщо вони, звісно, ще тримають у руках її кінець, збагнуть, що я намагаюся втекти, і стануть біля входу, щоб зустріти й атакувати мене там. Правда, це міркування мало сенс лише в тому випадку, якщо я справді перебував у хефренівському Храмі Сфінкса. Дірка у стелі, де б вона не ховалася, навряд чи могла бути на дуже великій відстані від сучасного входу поруч зі Сфінксом, якщо, певна річ, мова взагалі могла йти про якісь значні дистанції, бо площа, яку знають відвідувачі пірамід, аж ніяк не велика. Під час свого денного паломництва я не помітив нічого схожого на такий отвір, але речі такого ґатунку дуже легко прогледіти серед піщаних заметів.

Скорчившись на кам'яній підлозі зі зв'язаними руками й ногами і дозволяючи собі інтенсивно міркувати, я майже забув про всі жахи свого нескінченного падіння в прірву і запаморочливі печерні маневри, які ще донедавна доводили мене до нестями. Мої думки заповнили лише одне: як перехитрити арабів. І тоді я вирішив мерщій узятися до справи і звільнитися від пут якомога швидше і не натягуючи линви, щоб навіть не натякнути арабам про те, що я намагаюся накивати п'ятами. Прийняти рішення, однак, виявилось набагато легше, ніж його здійснити. Кілька пробних рухів переконали мене в тому, що без помітної метушні багато не досягнеш, і коли після одного особливо енергійного зусилля відчув, як поруч зі мною і на мене падає, згортаючись кільцями, линва, я анітрохи не здивувався. «А чого ж ти хотів? – сказав я собі. – Бедуїни, природно, помітили твої рухи і відпустили свій кінець мотузки. Тепер вони, без жодного сумніву, поквапляться до справжнього входу в храм і чекатимуть тебе там у засідці зі своїми кровожерливими намірами».

Перспектива малювалася невтішна, але в своєму житті я зіштовхнувся і з гіршим, тому зберіг спокій, який не мав наміру втрачати й тепер. Насамперед треба було розв'язатися, а потім уже вдатися до свого мистецтва і спробувати вибратися з храму цілим і неушкодженим. Сьогодні мене навіть смішить та беззастережність, із якою я переконав себе, що перебуваю в стародавньому храмі Хефрена на цілком незначній глибині.

Моя упевненість розсипалася в порох, а всі первісні страхи, пов'язані з надприродними прірвами й демонічними таємницями, постали в мені з подвоєною силою, коли я раптом виявив, що в той самий час, поки я холоднокровно обмірковував свої наміри, одна жаклива обставина, весь жах і значення якої я раніше не усвідомлював, прибуває, куди не глянь. Я вже казав, що лінва, падаючи, звивалася в кільця, які збиралися поруч зі мною і на мені. Тепер я раптом побачив, що вона продовжує падати і звиватися, між тим як жодна нормальна мотузка не могла виявитися настільки довгою. Більше того, швидкість її падіння зросла, і вона валилася на мене лавиною. На підлозі виростала мотузяна гора, ховаючи мене під своїми завитками, число яких безперервно множилося. Дуже скоро мене завалило з головою, і мені стало важко дихати, тоді як кільця продовжували збиратися і відбирати у мене останнє повітря.

Мої думки знову затьмарилися, і я марно намагався уникнути загрози – страшної й неминучої. Бо весь жах мого становища полягав навіть не в тих нелюдських муках, які я відчував, не в тому, що в мені по краплині висихав дух і життєва сила, а в усвідомленні того, що означають ці в неймовірній кількості метри лінви, і які безмірні невідомі простори в глибинах земних надр, либонь, оточують мене саме зараз. Отже, нескінченний спуск і політ через сатанинські безодні, що перехоплював дух, були реальністю, і тепер я лежу без будь-якої надії на порятунок в якомусь безіменному позамежному світі неподалік від центру землі? Понад людську силу було витерпіти цю жакливу, гірку правду, що раптово звалилася на мене, і я знову вимкнувся.

Кажучи «вимкнувся», я зовсім не маю на увазі відсутність марень. Навпаки, моя відчуженість від зовнішнього, реального світу супроводжувалася неймовірними видами, описати які неможливо. Господи!.. І навіщо тільки я прочитав стільки сторінок з єгиптології до того, як відвідати цю землю, батьківщину всесвітньої пітьми і жаху?! Ця друга непритомність знову осяяла мій приспаний розум лячним розумінням самої суті цієї країни і її таємниць, і з якоїсь проклятої примхи долі мої мрії звернулися до уявлень про мертвих, котрі губляться у глибині століть, і про те, як вони іноді постають і живуть із душею й тілом в утробі загадкових гробниць, що більше нагадують будинки, ніж могили. У моїй пам'яті спликло, набувши химерного образу, якого я, на щастя, вже не пригадаю, оригінальне і вибагливе облаштування єгипетської поховальної камери; я пригадав також безглузді і дикі забобони, що породили таку схему.

Усі думки стародавніх єгиптян оберталися навколо смерті й мерців. Вони розуміли воскресіння в буквальному сенсі як воскресіння тіла. Саме це спонукало їх із особливою ретельністю муміфікувати тіло і зберігати всі життєво важливі органи в закупорених посудинах поруч із покійником. Тим часом, крім тіла, вони вірили й в існування ще двох елементів: душі, яка після того, як її оцінить і схвалить Осиріс, замешкує в країні блаженних, і темного, зловісного «ка» або життєвого початку, що, сіючи страх, мандрує горішнім і нижнім світами, спускаючись інколи в поховальну каплицю до збереженого тіла, щоб скуштувати жертвовної їжі, принесеної туди жерцями й побожною челяддю. А іноді циркулюють ще й такі чутки: що воно входить у тіло або в його дерев'яного двійника, якого завжди кладуть поруч, і, покинувши межі гробниці, блукає околицями, чинячи свої темні справи.

Тисячоліттями спочивали тіла в помпезних саркофагах, вирячивши вгору свої мляві очі, якщо їх не відвідувало «ка», в очікуванні того дня, коли Осиріс відродить у них «ка» і душу, а також виведе легіони задубілих мерців із глухих осель сну на світло. Яким тріумфом могло б обернутися це воскресіння, але, на жаль, не всі душі отримують благословення, не всі могили залишаються не спалюваними, і тому неминуче варто чекати безглузди помилок і жакливих збочень. Недарма й дотепер серед арабів сновигають чутки про несанкціоновані збіговиська мерзенних культів, які відбуваються у найпотаємніших куточках нижнього світу, куди можуть без страху заходити лише крилаті невидимі «ка» і бездушні мумії.

Мабуть, найстрашніші перекази, що змушують кров стигнути в жилах, – це ті, що оповідають про якісь просто вже божевільні твори деградованого мистецтва жерців. Маю на увазі складені мумії, що є протиприродними комбінаціями людських тулубів із головами тварин,

покликані імітувати найдавніших богів. У всі періоди історії існувала традиція муміфікації священних тварин – биків, кішок, ібісів, крокодилів тощо, щоб, коли настане потрібна година, вони могли повернутися в світ до ще більшої своєї слави. Але лише в період занепаду виникла тенденція до складання мумій із людини і тварини – тоді, коли люди перестали тямити справжні права і привілеї «ка» і душі.

Про те, куди поділися ті складені мумії, легенди замовчують; виразно можна сказати лише те, що досі їх не знаходив жоден єгиптолог. Чутки арабів щодо цього занадто схожі на дитячі казочки, щоб ставитися до них серйозно. Адже вони доходять до того, що нібито старий Хефрен – той, що пов'язаний зі Сфінксом, Другою пірамідою і зяючим входом до храму, живе глибоко під землею зі своєю дружиною, царицею гулів Нітокріс, і повеліває муміями, не схожими ні на людей, ні на звірів.

Усе це стало темою моїх марень – Хефрен, його царська половина, химерне збіговисько неприродних мерців – і, правду кажучи, я дуже радий, що всі будь-які чіткі обриси вивітрилися з моєї пам'яті. Найстрашніше з моїх видінь мало безпосередній стосунок до пустопорожнього запитання, яке я задавав собі напередодні, коли витріщався на висічене в скелі обличчя Сфінкса, цю вічну загадку пустелі. Глипав і запитував себе: в які невідомі глибини провадять потаємні ходи з храму, розташованого біля Сфінкса? Це запитання здавалося мені тоді таким безневинним і дріб'язковим, а тепер воно набуло в моїх снах форми бездумного і буйного шаленства: то яке ж велетенське, протиприродне й огидне чудовисько мало зображувати риси обличчя Сфінкса на початках?

Моє друге пробудження, якщо його можна назвати прокиданням, збереглося в пам'яті як мить безмежного жаху, подібного до якого і пережитого мною опісля я не відчував упродовж усього свого життя, а це життя було насичене перипетіями понад людську міру. Нагадаю, що я знепритомнів тієї миті, коли на мене каскадом валилася линва, що свідчило про незміренну глибину, на якій я опинився. Так от, очунявши, я не відчув на собі жодного тягара і, перекинувшись на спину, переконався в тому, що поки я лежав непритомний, зв'язаний, із шматою у писку й пов'язкою на очах, якась незвідана сила цілком прибрала мотузяну гору, що звалилися на мене і майже задушила. Правда, усвідомлення всієї неймовірності того, що сталося, прийшло до мене не відразу; але воно тепер довело б мене до чергової втрати свідомості, якби до цього моменту я не досяг такого ступеня духовної знемоги, що ніяке нове потрясіння не могло б його посилити. Отже, я був сам на сам... із чим? Не встиг я, проте, хоч щось про це подумати, чим, імовірно, лише б утомив себе перед новою спробою звільнитися від пут, як про себе заявила, і вельми гучно, ще одна обставина, а саме: страшний біль, який я не відчував раніше, шматував мої руки і ноги, і все моє тіло, здавалося, було вкрите товстою кіркою засохлої крові, що ніяк не могло бути результатом моїх колишніх порізів і саден. Мої груди також нили від ран, ніби їх дзьобав якийсь велетенський кровожерливий ібіс. Чим би не була та сила, що прибрала линву, вона налаштувалася до мене явно недобррозичливо, і, ймовірно, завдала б мені й серйозніших ушкоджень, якби її щось не зупинило. Можна було очікувати, що після всього цього я остаточно занепаду духом, проте все вийшло якраз навпаки, і замість того, щоб зануритися в безодню відчаю, я відчув новий приплив мужності й потягу до боротьби. Тепер я знав, що злі сили, які переслідують мене, мають фізичну природу, і безстрашна людина може дієво їм протистояти.

Підбадьорений таким міркуванням, я знову взявся за линву і, використовуючи весь досвід, який накопичив упродовж свого життя, узявся розплутувати її, як часто це робив у сліпучому світлі софітів під шалені оплески публіки. Звичні подробиці процесу звільнення цілком заволоділи моєю увагою, і тепер, коли довга мотузка, якою я ще недавно був сповитий, як немовля, поступово спадала з мене, я знову майже повірив у те, що все пережите мною – не що інше, як звичайна галюцинація, і ніколи не було ні цього жахливого колодязя, ні запаморочливої безодні, ні нескінченної линви, і лежав я тепер не будь-де, а у вхідному храмі Хефрена

біля Сфінкса, куди, поки перебував у нестямі, прокралися віроломні араби, щоб мене катувати. Тим більше мені варто було поквартитися з борсанням. Дайте мені тільки встати на ноги без ганчірки в роті й без пов'язки на очах, щоб я міг бачити світло, звідки б воно не лилося, і тоді я навіть буду радий битися з будь-яким ворогом, яким би злим і підступним він не виявився!

Як довго я розплутувався, сказати важко. У будь-якому разі на публіці, коли я не був ні поранений, ні виснажений, як тепер, я міг упоратися з цим значно швидше. Аж ось, нарешті, я звільнився і видихнув на повні груди. Гидкий запах, що витав у вогкому і холодному повітрі, здався мені тепер ще смердючішим, ніж колись, бо шмата й краї пов'язки заважали мені нюхати його повною мірою. Мої ноги затекли, в усьому тілі відчувалася неймовірна втома, і я не зміг зрушити з місця. Не знаю, чи довго я так пролежав, намагаючись розпрямити руки-ноги, що довгий час перебували в неприродному, скоцюрбленому стані, і напружено вдивляючись у темряву, в надії вловити хоча б відблиск світла і визначити місце свого перебування.

Поступово до мене повернулися сила і гнучкість; проте мої очі, як і раніше, нічого не розрізняли. Насилу зіп'явшись на ноги, я озирнувся: усюди була п'ятьма настільки ж непрохна, як і та, в якій я перебував із пов'язкою на очах. Я ступив кілька кроків; потомлені ноги ледь мене слухалися, й усе ж я переконався, що можу йти, тож залишалось лише вирішити, в якому напрямку. У жодному разі не можна було рухатися навмання, позаяк я міг посунути в бік, прямо протилежний до того, в якому знаходився жаданий вихід. Тому я зупинився і спробував визначити, звідки тягне холодним, сповненим запахом натру повітрям, яке я весь цей час не переставав відчувати. Припустивши, що джерелом протягу, ймовірно, є вхід у підземелля, я вирішив орієнтуватися по ньому і йти строго в той бік, звідки він долинав.

Вирушаючи напередодні ввечері на прогулянку, я прихопив із собою пуделко сірників і маленький електричний ліхтарик. Природно, що після всіх переживань у моїх кишнях, точніше в тому, що від них залишилося, не збереглося жодного хоча б якогось важкого предмета. Чим далі я просувався, тим виразнішою ставала тяга і настирливий запах, поки, нарешті, я не впевнився цілком у тому, що просуваюся назустріч смердючим випарам, що струмують із якоїсь дірки, неначе казковий джин, що являється рибалці у формі клубів диму, які випирають із глечика. Ох, Єгипет, Єгипет... Це справді темна колиска цивілізації й вічне джерело невимовних жахів і невимовних дивовиж!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.